

Zombory Máté

Nemzeti rítusok kartográfiája

Adja meg elemzésünk irányát a következő, St. Victor-i Hugótól származó mondat: „Az az ember, aki hazáját vonzónak találja, zöldfülű; aki minden vidéket a saját hazájának érez, már előrébb jár az úton; tökéletes csak az lehet, akinek az egész világ idegennek számít” (idézi Said 2000b [1978]: 447). A következőkben ugyanis ezen az úton fogunk haladni, noha visszafelé: a tökéletesedést hátráltató erőkről lesz szó, a megtorpanókról, az úton hátrafelé haladókról. Arról, hogy miképpen válhat a nemzet menedékké az egész világ idegenségében.

Ha St. Victor-i Hugónak megadatott volna, hogy kilencszáz évig éljen, korunkat szemlélve minden bizonnyal elégedettségének adna hangot, mondván: igen, a tökéletesedés útján egyre előrébb jutunk, mi sem jelzi ezt jobban, mint az idegen tapasztalatából adódó szorongás a globalizált világban. Ha emellett az utóbbi évtizedek társadalomtudományi diskurzusaiban is jártas lenne, talán még optimistábbá tenné az a kitüntetett figyelem, amellyel a szakma a késő modernitás különféle deterritorializáló formáit illeti. Azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy sokak számára az ontológiai biztonság (Giddens 1991) megkérdőjeleződése korántsem az áhított tökéletesség velejárója, sokkal inkább fenyegető tapasztalat, amely ellen védekezni kell.

Az otthon, a valahova tartozás korábban természetesnek hitt formái, mint amilyen a lokalitáson nyugvó identitás is, elveszthetik és sokszor el is vesztik magától értetődőségüket, azonban ahogy David Morley (2001) felhívja rá a figyelmet, nem szűnnek meg, hanem új alakot öltenek. A „nomád posztmodern megszépítése” helyett ezért figyelme azokra a reterritorializációs folyamatokra irányul, amelyek lehetővé teszik, hogy az emberek otthon érezzék magukat az egybe nem eső globális jelentésáramlatok (Appadurai 1996) korában. Morley az otthon fogalmát egyaránt használja fizikai és virtuális vagy retorikai értelemben. Nem egyszerűen a fizikai helyszínt jelöli vele, sokkal inkább azt a helyet, ahol egy személy kényelmes viszonyban áll azok retorikájával, akikkel megosztja életét (a hely a toposz értelmében). Az otthon(osság) és az identitás szabad megteremtésének képessége és lehetősége azonban nem mindenki számára adott, a mobilitás szándékos formái és a virtuális hovatartozások olyan javaknak tekinthetők, melyek egyenlőtlenül oszlanak meg az emberek között (Morley 2001).

Az említett egyenlőtlenségről Appadurai fogalmait használva azt mondhatjuk, hogy a szomszédságok kontextuális kapcsolatának a hatalom a kulcsmozzanata, a hatalmi igyekezet pedig arra irányul, hogy a lokalitás kontextusteremtését a kontextusfüggőség váltsa fel. A lokalitás szabad teremtését tehát több kihívás is éri, Appadurai ezek között említi azokat a „nagy méretű társadalmi formációkat”, mint amilyen a nemzetállam is (Appadurai 2001). A nemzet elképzelt közösségének (Anderson 1983) projektjében elkötelezett állam éppen a lokalitás szabad teremtésének korlátozásával éri el, hogy a nemzet végső menedékként jelenjen meg a világ fenyegetésként reprezentált jelenségeivel szemben. Úgy is lehetne fogalmazni, hogy az állam a nemzeti hovatartozás természetességének előállításában érdekelt.

A nemzet otthonosságát számos tényező veszélyezteti, melyek közül a legtöbbször a globális és mediatisztált kommunikáció, illetve a migráció és mobilitás következményeit szokták megemlíteni. A következőkben egy talán ritkábbnak tűnő destabilizáló jelenségről, a gazdasági-politikai világrend átrendeződéséről lesz szó, pontosabban a nemzet erre adott reterritorializáló reakcióiról. A helyhez kötésről mint otthonossá tételről (a haza konstrukciójáról), a nemzethez tartozás előállításáról, konkrétan azokról a rituális kartográfiai gyakorlatokról, amelyekkel a magyar politikai elit újrarajzolta a keleti blokk megszűnésével felfelé eszmei világtérképet. A kétpólusú világrend összeomlásával megindult szeizmográfiai mozgás a magyar nemzetet tekintve az ország uniós tagságával, ha nem is szűnt meg, de elcsitulóban van; a következőkben ezt az „átmeneti” időszakot vizsgálom az állami ünnep megemlékezéseinek elemzésén keresztül.

:::a tér reprezentációja és a nemzeti megemlékezés:

Halbwachs az általa par excellence emlékezetközösségnek tekintett nemesség kapcsán jegyzi meg, hogy a földesúr nemesi minősége a földjében gyökerezett. A tájban a földesúr arca jelenik meg, a különféle módokon szerzett földek, erdők, dombok és rónák összeillesztésének személyes fiziognómiája van, amely abból a tényből fakad, hogy a nemesi család történetét és arculatát tükrözi vissza (Halbwachs 1992: 123). E helyek összefüggése a nemesi család összetartozásának a kifejeződése, sőt Halbwachsot továbbgondolva talán azt is mondhatjuk, hogy az teszi őket jelentéssel bíró lokalitássá, hogy a család emlékezetének részét képezik (és nem egyszerűen mnemotechnikai a szerepük).

Emlékezet és tér-reprezentáció összefüggései a huszonegyedik század küszöbén talán még érdekesebb kérdéseket vetnek fel. Edward Said (2000a) az emlékezés modern művészetének nevezi a (meg)emlékezés, invenció és földrajz együttes közreműködését, amely során kreatív múltkonstrukció és térreprezentáció szoros szövetségesekké válnak. Said hangsúlyozza, hogy a geográfiát mint a hely társadalmilag konstruált és fenntartott eszméjét kell elgondolnunk, amely a Hobsbawm és Ranger (1983) nyomán feltalálásként felfogott emlékezéssel karöltve a legkülönfélébb hatalmi manipulációkra képes. Képzletiföldrajz-fogalma nem egyszerűen a tér megjelenítését jelöli, hanem egyúttal az identitás diszkurzív előállítását és fenntartását, így e földrajz terében az olyan helyek, mint Kelet és Nyugat, az ott élőkkel együtt meghatározott tulajdonságokkal, értékekkel és lehetséges viszonyulásokkal rendelkeznek (Said [1978] 2000b). A helyeket – ez alól az „emlékezet helyei” sem kivételek¹ – magukat is megteremtik,

¹ Hermann Lübbe „muzealizáció”- és Pierre Nora *lieux de mémoire*-elméletének kritikáját l. pl. Huyssen (2000).

előállítják valamilyen diszkurzív technika segítségével, mint amilyen a megemlékezési szertartás vagy a kartográfia.

A kartográfia a tér reprezentációját olyan eljárások révén végzi el, mint a helyszínek megnevezése-elkülönítése vagy a földmérés. Ugyanazt a diszkurzív gyakorlatot jelöli, mint Said képzetiföldrajz-fogalma, azonban nem feltételezi valamilyen valóságos földrajz létezését, amely független a kulturális reprezentációtól. Továbbá kifejezetten hatalmi eljárás, melyet a modern állam fejlesztett ki azért, hogy az egységes és hivatalos átláthatóság kényszerével fegyelmzése alá vonja a különféle társadalmi tereket. A kartográfiai gyakorlatok révén válik lehetővé, hogy maga a terület lesz a térkép tükörképévé (Bauman 2002 [1998]). A kartográfiai konstrukció akkor sikeres, ha a hely természettől adottként, objektívként jelenik meg, valahogy úgy, ahogy a mai térképek a valóság hű és arányos tükörképeként – elfeledtetve a szemlélővel a kartográfiai erőszakot (Shapiro 1999), vagyis azokat a territoriális hatalmi harcokat, amelyek mai képének kialakulásához vezettek.

Nemzet és tér-kép összejátszását éppen az teszi lehetővé, hogy mindkettő örökkévalónak mutatkozik: a nemzet „feltalált örökkévalóság” (Billig 1995), amely úgy reprezentálódik, mint ami az idők kezdetétől létezett. Talán felesleges is megjegyezni, hogy a múlt (re)konstrukcióját végző megemlékezési szertartás igen hatékony performatív eszköz örökkévalóságok előállítására. A térkép pedig, tágabban a tér képe, azt felejt el, hogy a térnek egyéb reprezentációi is lehetségesek. A tájképről hasonlóan elmondható, hogy az amnézia és az eltörlés helye, stratégiai helyszín arra, hogy az ún. „természetes szépséggel” eltemessék a múltat és elfedjék a történelmet (Mitchell 2000).

Az állami megemlékezés során nemzet és terület önkényes kapcsolata felejtődik el, így jön létre a haza. Ezáltal lehetővé válik, hogy egy terület elvesztése akár a nemzettest megcsonkításaként értelmeződjön. A nemzetnek ez az antropomorfizációja, amit a haza fogalma tesz lehetővé, azonos a földesúr imént említett esetével, ahol a terület családi birtokká változik.

A valahova tartozás (helyhez és nemzethez) természetességének diszkurzív előállításában tehát a „természet”² metaforikája döntő fontosságú: a táj, a föld, a gyökér és egyéb botanikai metaforák (Malkki 1992), a rokonság, a vér (Verdery 1999), és nem utolsósorban, mint látni fogjuk, a földrajzi elhelyezkedés magától értetődősége. Tulajdonképpen helyesebb a természetesség helyett a természetiség fogalmával jelölni e diszkurzív mozgás irányát, mivel utóbbi kifejezi, hogy e művelet a jelenségek egy körét a természet érintetlen és romantikus birodalmába utalja (szemben a természetes fogalmával, amelyben ott lappang a „természetes” mitizálására manapság oly jellemző „természethez hasonló”, az „olyan, mint” rosszízű gyanakvása).

A rituális folyamat egyik legjellegzetesebb vonása az, ahogy az időtartamot és a térbeli kiterjedést lokalizálja, neveket, tulajdonságokat, értékeket, jelentéseket és olvashatóságot kölcsönözve számukra (Appadurai 2001). Az augusztus 20-i megemlékezési szertartások olyan politikai rítusok, amelyek az újraelődás retorikájának performativitásán (Connerton 1989) keresztül az elemzett időszakban a jelentésteli kulturális univerzum(ok) újrendezését végzik el. Az alábbiakban bemutatom, hogy a (nemzeti) emlékezet terében a nemzet miképpen

2 A nemzet naturalizálására szemléletes példa az időjárás nacionalizálása: Löfgren (2001) mutatott rá, hogy a svéd rádióban a tengerhajózási időjárás-jelentés során a parti megfigyelőállások neveinek már-már rituálisan ismétlődő elsorolása „mágikus ráolvasásként” működik, amely a nemzet körülhatárolását végzi el újra és újra. Hasonlóan, Chandler a brit tengerhajózási időjárás-jelentésről mutatta ki, hogy a legtöbb hallgató számára haszontalannak tűnő információk a tenger veszélyeiről a nemzeti otthon biztonságát erősítik meg (idézi Morley 2000: 106).

reprezentálódik, a tér képzete és a nemzet(test) reprezentációja milyen összefüggéseket mutat az elvégzett diszkurzív gyakorlatok eredményeképpen.

Nemzeti kartográfiának azon performatív aktusok sorozatát nevezem, amelyek az említett térbeli lokalizáció nemzeti változatát elvégzik, illetve lehetővé teszik. Az állami ünnepi megemlékezések alkalmával a tér ilyen performatív megrajzolása tehát olyan térképet állít elő, amely a megemlékezés konstruált alanyának, a nemzetnek a tulajdonságait hozza létre – vagyis a nemzeti identitást.

::visszatérés Európába:

A – Göncz Árpád szavaival – „közép-kelet-európai földindulással” előállt „hatalmi vákuumban” megkezdődött a múlt hivatalos újraírása, mely során a politikai elit beiktatta a múlt nemzeti változatát. A „nemzeti” diskurzusában³ (Niedermüller 2000) a hivatalos megemlékezéseket a kilencvenes évek második harmadáig az erőteljes és mitologizáló múlt felé fordulás jellemezte, a „valódi”, vagyis nemzeti múlt részletes előadása, okok keresése és diagnózis felállítása – és ezzel együtt a világtérkép újrarajzolása. A múlt iránti figyelem intenzitása ezt követően csökkent, ám a megemlékezések szerkezete egészen Magyarország uniós tagságáig azonos maradt. Mindez felveti a korszakolás kérdését. Az 1989 és 2004 közötti időszakot nevezhetjük „hosszú átmeneti korszaknak”, ebben az esetben számolni kell azzal, hogy – főleg 1998 után – a múlt iránti referenciák egyre inkább utalások formáját öltik. Ez azt jelenti, hogy a megemlékező szónokok már nem tartják szükségesnek a nemzet történetének oly mértékben részletes előadását, mint a kilencvenes évek elején. Immár nem demonstrálják a múlt nemzeti változatának narratív szerkezetét, hanem hagyatkoznak rá. A „rövid átmeneti korszakot” a szovjet csapatok kivonulása (1991⁴) és a NATO-csatlakozás (1999) eseménye határozhatja meg.

Az ünnepi megemlékezések szövegeiben is átmenetinek minősül a vizsgált időszak, amelynek kezdetét a rendszerváltásban jelölik meg, méghozzá úgy, hogy a függetlenséget mindig rajta kívül álló okokból kapta, és nem kivívta a nemzet. A végét, mint látni fogjuk, az uniós csatlakozás ratifikálásáig a közeljövőbe helyezik, 2004 után pedig egyértelműen az uniós taggá válás évét tekintik a korszak lezárásának.

Az első köztársasági elnök 1990-es beszédeiben azokkal a nehézségekkel és kihívásokkal foglalkozik, amelyekkel a nemzetnek szükségszerűen szembesülnie kell. Göncz Árpád ekkor megbékélésre int, nehogy „épp csak hogy fakadó demokráciánkat bimbójában fagyassza le a múlt jeges szele” (G. Á. 1990a), továbbá figyelmeztet a későbbi küzdelmekre is, amelyek során a népnek „szabad polgár voltáért még ezután is meg kell vívnia a harcot önmagában is: a szíve mélyén kell legyőznie az ott basáskodó kicsi Sztálint, a sült galambot az államtól váró szájtátit,

3 E komplex és sokszereplős folyamat a posztoszocialista társadalmakban jóval túlmutat a hivatalos politikai képviselet nemzeti ünnepi megnyilvánulásain, részét képezik többek között az utcabútlák, az ünnepek, vagy a tankönyvek cseréje, a kommunizmus és a nacionalizmus tudományos kutatásának divatja, a személyes tanúságtételek és visszaemlékezések boompja, vagy éppen az újratemetések. Az augusztus 20-i megemlékezések mindazonáltal kiváló terepnek tűnnek ahhoz, hogy ebben a folyamatban szemügyre vehessük az állam mint aktor korántsem elhanyagolható szerepét.

4 Ezt az évszámot határjelölővé teheti az is, hogy március 15., augusztus 20. és október 23. nemzeti, augusztus 20. állami ünnepé tételéről az 1991. évi VIII. törvény rendelkezik (A Magyar Köztársaság állami ünnepéről).

a köz vagyonát lelkiismeretlenül dézsmáló lesipuskást” (G. Á. 1990b). Más szóval e két megemlékezés a közeljövővel foglalkozik, még „nem látja” a múltat, ezért annak újraírásáról sem igen beszélhetünk. Ennek több oka lehet, az egyik talán az, hogy maga az augusztus 20-i ünnep ekkor még félhivatalos állapotban van (vö. 4. lábjegyzet), illetve a szovjet csapatok magyarországi jelenléte sem elhanyagolható tényező (vö.: „épp csak hogy fakadó demokrácia”). Mindezek fényében az alábbiakban az 1991 és 2005 közötti augusztus 20-i megemlékezések miniszterelnöki és államfői szónoklatait teszem vizsgálat tárgyává.⁵

a) A térkép dinamikája: Európából Európába

A magyar nemzet története a megemlékezések során egy komédia-román narratívumra (Gergen és Gergen 2001) fűződik fel, amelynek csomópontjai a következők: a megemlékezés tárgyát képező aranykor, jelen esetben a honfoglalás-államalapítás kora, a hanyatlás, mely a tökéletlen jelenbe vezet, végül az újbóli aranykor a közeljövőben (vö. Némedi 2000). E szerkezetnek megfelelően, melynek ideáltípusa a Bibliában található, a megemlékezés apropóját a hanyatlás okainak keresése és megállapítása, illetve a tanulságok levonása adja annak érdekében, hogy a jövőbeli beteljesülés mihamarabb bekövetkezzen. A múlt elbeszélésének ez az időbeli váza önmagában semmit nem mond, és éppen a visszaemlékezések térbelisége ruhazza fel jelentéssel: az, hogy a nemzet hol helyezkedik el a térképen. Az aranykor nem más, mint hogy a magyar nemzet Európa⁶ része, és ami ezzel jár: morális és antropológiai értelemben „európai”. A szónokok mindegyike úgy emlékezik az első királyra, mint aki európai államot alkotott, és a nemzet a nevével fémjelzett aranykorban „csatlakozott Európához”, „betagolódott”, „beilleszkedett Európába”, vagy vált annak „szerves részévé”.⁷ A hanyatlás minden esetben Magyarország térbeli helyzetének megváltozását jelenti, azt, hogy a nemzet kívül kerül Európán, anélkül, hogy

5 A kutatás korpusza a következő: Göncz Árpád köztársasági elnök 1990-es székesfehérvári és ópusztaszeri, 1992-es „el nem mondott beszéde”, 1993-as, 1995-ös, 1997-es szónoklatai; Antall József miniszterelnök 1992-es és 1993-as beszédei; Horn Gyula miniszterelnök 1996. augusztus 18-i és 19-i, illetve 1997-es szónoklata; Orbán Viktor miniszterelnök 1999-es, 2000-es, 2001-es beszédei; Mádl Ferenc köztársasági elnök 2001-es, 2002-es és 2004-es beszédei; Medgyessy Péter miniszterelnök 2002-es és 2003-as szónoklata; valamint Sólyom László köztársasági elnök 2005-ös beszéde. A szövegek forrását lásd a hivatkozott irodalomnál.

6 Az „Európa-diskurzus” másfél évszázados történetére nem térek ki, mivel túlmutat jelen tanulmány keretein. Annnyit azonban fontosnak tartok megjegyezni, hogy a kilencvenes évek elején használt Európa-toposz nem a semmiből született, nem az elemzésben szereplő szónokok találták ki, csupán performatíve idézik, és ezáltal újrakonstruálják a diskurzusban. Az Európa-metaforika kilencvenes évekbeli túldetermináltságára magyarázat lehet, hogy a nyolcvanas évek ellenzéki diskurzusából az államhatalom kisajátítási kísérletei nyomán a hatalmi egyezkedés nyelve lett (Gal 2000).

7 István király „európai magyar államot alkot” (G.Á. 1992), Géza fogalmazta meg először, hogy „a magyarság csak akkor maradhat fenn, ha igazodik környezetéhez, a korabeli keresztény Európához” (G. Á. 1993); „Ez az ősi kultúra könnyen tudott átváltozni, jó alapul szolgálhatott a modern, az akkori Európa hitéhez, és ezért számunkra szent István azt jelenti, hogy mélyen gyökeredzik nemzetünk ősi kultúrájába, és ez az ősi kultúra könnyen alkotott szerves egységet, és vált szerves egységévé Európának, a kerszeténységgel együtt” (A.J. 1993); „Egy európai típusú államszervezet létrehozása, (...) az Európában honos normák és erkölcsök átvétele” (H.G.Y. 1996a), István „korszerű európai állammá formálta az országot” (H.G.Y. 1997); „hinni mert abban, hogy megszületik Európa szívében egy erős, gazdag, független, szabad európai ország. A magyarok országa” (O. V. 2000), „felépítette az európai rendbe illesztett, Európa által elfogadott és megbecsült Magyarországot” (M.F. 2001), „Szent István királyunk az akkori kor színvonalán álló, modern államberendezkedést hozott létre, és úgy alakította az ország nemzetközi kapcsolatait, hogy Magyarország Európa szerves részévé vált” (M. F. 2004), „Magyarország szent Istvánnal megtért Európába” (M. P. 2002).

helyet változtatna. A jövőbeli aranykor ennek megfelelően nem más, mint a nemzet visszatérése Európába, amely ezáltal az ígért földjének szimbolikus tartalmait hordozza magában.

Ahogy az „európaivá” válás nem egyszerűen áthelyeződés, az Európába történő visszatérés fogalma sem ragadható meg a térbeliség morális-antropológiai konnotációi nélkül. Utóbbit illetően Göncz úgy fogalmaz, hogy „*a sorskérdés ezer éve és ezer év eltelte után ugyanaz: képes-e a magyarság betagoiódni Európába?*” (G. Á. 1992), amely kérdés most eldölhet, mivel „*hazánk (...) történelme során másodízben áll Európa eszmei kapujában. Első ízben Géza, az ország fejedelme és fia, István vezette át ezen a kapun*” (G. Á. 1997).⁸ Antall a következőképpen zárja 1993-as beszédét: „*Örizzze meg mindezt nemzeti tudatunk, mert csak ezzel lehetünk európaiak, de még jó értelemben vett világpolgárok is*”, Horn beszédeiben pedig a jövőbeni európai uniós csatlakozás az istváni „nyitott ország” megteremtésének újbóli lehetőségét hozza el, ahol a határoktól függetlenül az egyes népek békében élnek egymás mellett. Márpedig „*az európai integráció, az Európai Unió első ízben nyújt lehetőséget az egységes Európa megteremtéséhez, amellyel már a kereszténység is próbálkozott*” (H. GY. 1996b). Ehhez azonban a nemzetnek is meg kell változnia: „*Nekünk itt, a Kárpát-medencén belül, Magyarországon kell európaivá válnunk*”.

Az Európába való visszatérés metaforikájának erősebb változata, amikor a magyar haza Európa szívében helyezkedik el. Orbán beszédeiben ez a helyzet. Így a 2000-es Kossuth téri szónoklatban is: „*Ezer év erőt adó nyugalomával mondjuk – kell, hogy legyen újra magyar álmom. Egy gazdag és erős Magyarország. Egy nemzet Európa szívében, amelyet magukban bízó szabad és büszke emberek építenek maguknak a saját szájuk íze szerint.*”⁹ Az uniós csatlakozás biztos közeledtével eltűnik a korábban alkalmazott jövő idő, így Mádl 2002-ben kijelenti, hogy „*Azóta [! – a szerző] itthon vagyunk Európában. Szent István békét teremtett*”; Medgyessy pedig leszögezi 2003-ban, hogy „*Jövőre Európát, és benne a végre hazaérkező európai Magyar Köztársaságot*” köszöntjük.

Bármilyen értékeket tulajdonítanak is az egyes szónokok¹⁰ az istváni aranykornak, a fentebb vázolt narratív szerkezetből adódóan az Európába való visszatérés mindig azok maradéktalan teljesülését valósítja meg. Mindez azzal jár, hogy a Szentföldként reprezentált Európa a nemzet megítélésének erkölcsi mércéjévé válik, olyan erkölcsi abszolútummá, amelynek védelme vagy elérése az emberi áldozathozatalt is megköveteli. Az ekképpen nacionalizált, vagyis a magyar nép szolgálatában álló Szentföld és a magyar nemzet persze nem egyedüli szereplők a térképen, a nemzeti kartográfia opozíciók finom logikájával rendezi el a térkép egységeit, melyek meghatározott mozgásban vannak. A nemzeti kartográfia ezek szerint a modern tudományos kartográfiai gyakorlatokkal ellentétben mutat némi hajlandóságot dinamikus és historikus térkép előállítására, azonban a haza adott és változatlan marad.

8 Vagy l. még: „*Ma nem idegen és ellenséges Európához igyekszünk igazodni, hanem a visszavezető utat keressük, a magunk – Európa többi népével közösen épített – nagyobb hazájába.*” (G. Á. 1995); „*Napjaink feladata lényegében hasonló a Szent István korabelihez. Keletre visszaút nincs – ez nem kétséges. De a Keletről megfélemezünk nem szabad, még ha itt kell is megmaradnunk és a boldogulásunk érdekében itt kell betagoiódnunk a kinkeservesen egységesülő Európába önként elfogadva a betagoiódás valamennyi elkerülhetetlen követelményét.*” (G. Á. 1993)

9 Vagy 2001-ben: „*Úgy volt eddig, hogy Európa csonka. Holott semmi oka rá, hogy úgy maradjon. (...) Most úgy lesz, hogy kontinensünket, Nyugat- és Közép-Európát a szabadság és a függetlenség szellemében egyesítjük. Úgy lesz, hogy a magyarok ebben az európai egységben függetlenségüket védve és nemzeti büszkeségüket megőrizve vesznek részt. (...) Most úgy lesz, hogy ismét az európai történelem főtáján haladunk.*” (O. V. 2001)

10 Indokolt elemzési perspektíva lehet, amely az egyes politikai szereplők által celebrált megemlékezési szertartások különbségeit tárja fel. Ekkor a nemzet diszkurzív kisajátításáért folytatott belpolitikai küzdelem a legfőbb elemzési szempont. Az 1990–1998 közötti augusztus 20-i beszédek összehasonlító elemzését l. Zombory (2004).

Az emberek tulajdonságai ily módon az általuk elfoglalt földrajzi helyből erednek. Az Európa–Szentföld morális kategóriája természetesen nem csak az állami megemlékezések sajátja, a kilencvenes évek közbeszédét, de még a személyes interakciókat is átszötte e kategória használata.¹¹ Az „európaiság” imperatívusza vezeti az állami képviseleti elit nemzet nevében felszólaló politikusait is, hogy utánajárjanak, mi az oka, hogy a magyarság európaisága megkérdőjeleződött. Az elemzőnek pedig ennek az imperatívusznak kell utánajárnia. Mielőtt bemutatnám, a térkép és szereplői milyen változásokon esnek át az elbeszélte történelem során, előbb lássuk, hova helyezik a hazát az egyes megemlékezők. Mindez a követhetőség érdekében tett analitikus szétválasztás csupán. Az elhelyezés aktusa elválaszthatatlan az elbeszélte történet cselekményszövéstől, és viszont.

b) A nemzet elhelyezkedése a térképen: Kelet és Nyugat között

Az alábbiakban a magyar nemzet területének elhelyezését az érthetőség kedvéért két dimenzió szerint azonosítom a megemlékezésekben. A térkép mindenekelőtt olyan (stratégiai) erőterként konstruálódik, amely, mint a következő részben látni fogjuk, az elbeszélte történelem alakulásában döntő, szó szerint létfontosságú szereppel bír. Ez az erőter ellentétes térbeli irányokból áll (kizárólag Kelet és Nyugat formájában), illetve az azokat helyettesítő egyéb szereplőkből. Ugyanakkor az e teret belakó népeket is ábrázolja a térkép, ez utóbbi dimenziót a továbbiakban „benépesített térképnek” fogom nevezni. A térnek ez a képe kizárólag etnikai csoportokat jelenít meg, és minden esetben problémaként vetődik fel az egység-sokféleség, illetve az összetartozás-széttagoltság ellentétpárok által szerveződő mozgás. A nemzettest reprezentációjáról van szó tehát, akár a belső nézőpontot veszi fel (a „nemzeten belüli” népek problémája) az elbeszélés, akár a külsőt (a nemzet más népek között – az országok között széttagolt nemzet problémája). A benépesített térkép szintén mozgatórugója a történéseknek, ám mindig úgy, hogy más népek mozog(hat)nak, a magyar nem. Fontos leszögezni, hogy e két dimenziót a nemzeti kartográfia gyakorlatai egyszerre érvényesítik, méghozzá úgy, hogy az emberek helyét abszolút értelemben határozzák meg a térben, ezáltal esszencializálják a nemzettestet.

Antall József beszédeiben a magyarok hazája olyan stratégiai hely, amelyre a történelem során a nagyhatalmak mindig igényt tartottak: *„Nagy történelmi és stratégiai erővonalak mentén fekszünk. Ez az ország sosem volt a periférián, mi nem tudtunk soha semmit könnyen átélni, nem tudtunk semmit Európa valamelyik szélvédettebb helyén meghúzódva átélni, mert nem volt szélvédett! Ez valóban a népek országútja volt, itt minden háború keresztülment, újra és újra eltapostak bennünket”* (A. J. 1993).¹² A helyes államvezetés ezért a haza elhelyezkedésének felismerésén alapul: Géza és István tudták azt, hogy *„milyen erővonalak keresztezik*

¹¹ Az EU-szkeptikus, illetve Európa-kritikus hangok esetében sincs ez másként, a különbség annyi, hogy az imperatívusz előjele változik meg. Ebben az esetben a „nyugati”/„európai” mindaz, ami nem magyar, ezért elítélendő. Az Európa-diskurzus történelme során már többször megváltoztatta alapvető kategóriái, a Kelet és a Nyugat, értéktöltetét – ebből is látszik, hogy az általa felvett jelentések az aktuális kontextus és a performatív használat függvényében változhatnak. Mindenesetre az elemzett időszakban a hivatalos politikai elit ünnepi diskurzusában nyoma sincs Európa-kritikus hangoknak.

¹² Vö: *“Ebben az országban a régész ásója kotorja elő azokat a szalagfalakat, amelyek boldogabb országokban ma is katedrálisokként emelkednek”* (A. J. 1992).

keletről nyugatra ezt a térséget. Itt akár keletről, akár nyugatról fenyegetett veszély, ha kellett, harmadik erőre támaszkodtak. Ezért volt olyan jelentősége az egyházi államhoz fűződő kapcsolatoknak, egy kiegyenlített európai külpolitikának, Bizánc, a Német-római Császárság, majd más keleti birodalmak között, egészen a legutóbbi időkig, a hatalmas Oroszországgal, Szovjetunióval és másokkal.” (A. J. 1993).¹³

Göncz visszaemlékezéseiben a Géza és István nevével fémjelzett „modernizáció”, a nemzet európaivá válása azért következett be, mert az akkori magyarság belátta: máshol nincs számára hely.

A 10. század magyarjának legjelentősebb felismerése az volt, hogy kénytelen elfogadni az európai rendet, ha nem akar a többi keleti nép sorsára jutva nyomtalanul felszívódni a történelemben. A nagy tanulságot a kalandozások (...) hozhatták meg: számára a Kárpát-medencénél nincs biztonságosabb hely sehol Európában. A Kelet újabb néphullámokkal fenyeget. Oda nem vezet vissza út. Nyugaton szilárd szerkezetű országok vannak. Közéjük ékelődni maga a pusztulás (G. Á. 1992).

Másszóval „Kelet és Nyugat kapuja bezárult” (G. Á. 1995).¹⁴ A köztársasági elnök ezt nevezi „történelmi és földrajzi határhelyzetnek”, „Kelet határvidékének”, avagy „a senki földjének”,¹⁵ amely a 10. századra éppen úgy érvényes, mint a jelenre. Akkor Géza ismerte fel, hogy „zárul a német–bizánci harapófogó”. Göncz beszédeiben – Antalléihoz hasonlóan – azonosítható egy geopolitikai narratívum, amelyben a történéseket, mondhatni a magyarok sorsát a nemzet térbeli elhelyezkedése határozza meg. Eszerint a magyarok cselekedetei szinte irrelevánsak a történelem alakításában, mivel az őket körülzáró nagyhatalmak a fejük fölött hoznak őket érintő döntéseket. Ezenkívül Göncz beszédeiből az is kiderül, hogy „*térségünk többségi nemzetek és kisebbségi nemzetközösségek mozaikja*” (G. Á. 1995).

Ez utóbbi motívum köszön vissza Horn Gyula megemlékezéseiből is:

Itt, a Kárpát-medencében nem etnikailag volt egységes a nép. Már a honfoglalók között is vegyesen voltak ugarok, türkök és jászok is. Aztán jöttek a kunok, majd olyan népcsoportok, amelyek a letelepedéssel nem hagyták el nyelvüket és szokásaikat. (...) Tény, hogy ebben a hazában minden negyedik embernek rokonai élnek a határokon túl. Az is tény, hogy kiegyensúlyozott ipar, gyárak és nyersanyaglelőhelyek, közlekedési útvonalak rendszere omlott össze, és a határvonalak messze nem az etnikai megoszlást követték. Mindez évtizedes vizályok és ellenségeskedések forrása lett (H. GY. 1996a).

Ami a magyar haza elhelyezkedését illeti, Horn a következőképpen fogalmaz: „*A honfoglalás egy történelmileg helyesnek, és egyedül sikeresnek bizonyult vállalkozás. Olyan vállalkozás, amely az Európában honos normák átvételét jelentette. A pogány nomadizálás helyett a kereszténység elfogadását. A keleti, bizánci kereszténység felvétele helyett pedig a római egyházhoz*

13 Ugyanezt 1992-es beszédében így fogalmazza meg: „mindenelőtt szent István gondoskodott arról, hogy abban a korban, amikor Európa nyugati felében a ma, a tegnap nagyhatalmai kialakították határaikat, megalapozták hatalmi rendjüket és kelet felől még ott feszült Bizánc birodalma, és a népvándorlások ismeretlen népei zúdultak egymást követően Európára, akkor Európának a legnehezebb földrajzi pontján önálló, magyar államiságot tudott teremteni”.

14 Lásd még 1995-ben: „Mindkét esetben [Géza, István idejében és ma] – bár más-más okból és eltérő körülmények között – a Kelet kapuja csapódott be a hátunk mögött, s a Nyugat kapuját fessegettük-feszegettük magunk előtt” (G. Á. 1995).

15 Magyarország „és Európa között ott húzódik még a negyvenévi széles, de politikailag és gazdaságilag, s főleg gondolkodásmód dolgában egyre szűkülő senki földje” (G. Á. 1997).

való kötődést.” Ebben a szövegrészletben a fentiekhez hasonlóan egy kelet–nyugati orientáció működik, amelyben a térbeli irányokat a térkép egyéb szereplői helyettesíthetik (Európa, Bizánc, római egyház stb.). Továbbá, mint láttuk, a két, egymást kizáró térbeli irány alternatívaként jelenik meg, amelyek között választani kell.

Orbán beszédeinek főhőse egy olyan nemzet, amely „Európa közepén, a Kárpát-medencében” él, ám több ország területén: „Nincs Európában, de talán a világon sem még egy nemzet, amelyik ennyi országra lenne szétagolva, és mégis egy szívvel él” (O. V. 1999). Fennmaradását pedig, azt, hogy nem vált porfelhővé, „melyet egy hajdan nagy nemzet vert fel a történelem országútján”, annak köszönheti, hogy „éleslátásával” és „vasakaratóval” „István az idegen népek gyűrűjében, a keleti és a nyugati világ határán országot, hazát alapított” (O. V. 2000). Az Európa közepén élő nemzet úgy kerülhet Európán kívülre, hogy maga Európa válik csonkává (l. 9. lábjegyzet). Európai és magyar így, noha különböznek, nem képzelhetők el egymás nélkül: „Majd úgy lesz, hogy itthon is mindannyian megértjük, az európai lélek nem ott kezdődik, ahol a mi szabadságunk és függetlenségünk véget ér. Ott nem Európa kezdődik, hanem megint csak a hontalanság, a senki földje” (O. V. 2001).

A térbeliségnek ez az átmeneti, köztes jellege, amely a már említett időbeli átmenetiség alapját adja, ezt követően is változatlan marad, azonban csak utalások formájában hagyatkoznak rá. Így pl. Mádl következő mondatában: „Említhetjük a keresztény államrend megalkotását, a II. Szilvesztertől kapott Szent Koronát, ami úgy kötött bennünket Európa nyugati feléhez, hogy a keresztény vallással annak erkölcsi alapjain teremtett közösséget” (M. F. 2002). A Kelet nem említődik, és a magyar haza elhelyezkedésében rejlő veszélyekre is csupán egyetlen mondat utal: „Megmaradásunk és életésélyeink növekedésének, a sikereknek és a föl-emelkedésnek fontos tényezője a jó, a kedvező politikai, világpolitikai helyzet” (M. F. 2002). Hasonlóan, Medgyessy 2002-es beszédéből is csak annyi derül ki, hogy „Az új államalapításhoz mérhető döntéssel [a magyarság belső szövetségre lép Európával] a magyarság ismét a nyertesek oldalára kerül, oly hosszú évek után”. Homályban marad, hogy az „ismét” kitétel milyen múltra vonatkozik, és az is, hogy van/volt „vesztes oldal”, továbbá hogy ezek az oldalak a Kelet és a Nyugat megfelelői.

Európa vagy a szinonimájaként használt Nyugat a nemzet viszonyítási pontjaként a Másik képében jelenik meg és cselekszik a térképen. Azonban hasonló Másikként szerepel a Kelet fogalmával jelölt hely is. E térbeli irányokat, ahogy ezt az iménti példákban is láthattuk, egyéb szereplők helyettesíthetik, elsősorban birodalmak, nagyhatalmak és a két keresztény egyház. Mint fent bemutattam, a nemzeti kartográfia nem ismeri a kínaiak által használt Közép égtájat: a magyar nemzetet az átmeneti időszakban mindvégig a civilizált, győztes, racionális vagy ártatlan Nyugat és a barbár, vesztes, emocionális vagy bűnös Kelet között helyezi el (a „senki földjén”, „határvidéken”, „veszélyes stratégiai ponton”, „a keleti és a nyugati világ határán” stb.). Láttuk továbbá, hogy a haza ilyen elhelyezkedéséből fakadt, hogy a nemzet a kettő közötti választásra kényszerült.

Az emlékezet e dinamikus terét ugyanakkor emberek lakják, és amennyiben a megemlékezők erre kitérnek, az mindig a népek (nemzetek) határainak megállapítása elé járuló nehézségek kinyilvánításaként történik meg („népek országútja”, „többségi nemzetek és kisebbségi nemzetközösségek mozaikja”, „nem etnikailag volt egységes a nép”, „szétagolt, mégis egy szívvel él”, „ellenséges népek gyűrűje” stb.). Akárhogy is, a jelen tökéletlensége a térbeli elrendeződésből fakad. A stratégiai erővonalakkal megrajzolt és a benépesített térkép ugyanis egymásra vetül, így a népek egymáshoz való viszonya konfliktusként reprezentáló

dik (a „befogadó nemzet” toposza, amely maga is esszencializáló kategória, ezt kompenzálja, ám kizárólag az aranykorban – a jelenben inkább elérendő cél). Mint azt látni fogjuk, az „Európán kívül rekedés” okainak megállapítása, illetve a jövőre vonatkozó kitételek is a haza elhelyezkedéséből adódnak.

A nemzet története éppen azáltal válik sorssá, hogy a haza elhelyezkedéséből adódó veszélyekkel nemzedékeken át szembenéztek a tagjai, és közösen viselik következményeit. Renan híres megjegyzése, miszerint a nemzeti emlékezetben a gyász becsesebb, mint a győzelem, jelen esetben helytállóan bizonyul. E gyász pedig hazává szenteli a honfoglalással lefoglalt területet.

Látható tehát, hogy azt a helyet, ahol a magyarok élnek, a nemzeti kartográfia reprezentációs gyakorlatai abszolút értékben határozzák meg: nem keletre vagy nyugatra valamely viszonyítási ponttól, hanem a kettő ütközéspontján, esetleg Európa földrajzi közepén. Ugyanakkor paradox módon ez a hely „nem tartozik sehova”, és ebből következően – lévén e diskurzus éppen a föld és az emberek természeti összetartozását konstruálja meg – a nemzet is üres térbe helyeződik. Nem másról van itt szó, mint hogy a nemzeti kartográfia magát a deterritorializációt is bevonja a reprezentációba, éppen azért, hogy uralma alá hajtsa, semlegesítse, és „megoldást” találjon kihívásaira. Ez valószínűleg minden olyan esetben így történik, amikor az elemzett lokalizációs eljárás kerül játékba, gondoljunk csak a kényszermigráció személyes narratíváira, ahol az úton levés vagy a határ a sehova nem tartozás helyeiként reprezentálódnak (l. Zombory 2006). A továbbiakban rátérek, hogy mi adja a térkép dinamikáját, más szóval a nemzeti kartográfia ritualizált gyakorlatai miképpen mozgatják a határokat ezen a térképen.

c) Határmódosulások a térképen: a „kívül rekedés” Európán

A magyar haza térbeli helyzete a hanyatlás során változik meg: a nemzet „kívül kerül” Európán – anélkül, hogy helyet változtatna. Vagyis a nemzeti kartográfia térképén a határok vándorolnak, és nem az emberek. Ezt az állítást azonban, miszerint a nemzet a történelem során egy helyben marad, némileg pontosítani kell, ugyanis csak azt követően állja meg a helyét, hogy a magyarok megelégték helyüket – vagyis a honfoglalással. A nemzet története, a cselekmény ekkor kezdődik, a korábbi időkről csak utalások alapján kapunk eligazítást. A magyarokat a honfoglalást megelőzően a „hazátlan nemzet” felemás állapota jellemezte, amelynek azzal szakadt vége, hogy megtalálták a számukra kijelölt „üres területet”. Egy nemzet megtalálta „a” hazáját, és fordítva. A nacionalista diskurzus territóriális elve szerint ugyanis egy terület csak egy nemzethez tartozhat, és minden terület valamely nemzet tulajdonát képezi. Maga a honfoglalás-fogalom ennek a diskurzusnak a szülötte, ami azonnal szembeötlővé válik, ha például a területszerzés kifejezéssel állítjuk párhuzamba.

Ami a határok mozgását illeti, a nemzeti kartográfia két eljárást alkalmaz, amelyeket stratégiaileg egymásra vonatkoztat. Nevezük egyiket sorscsapásnak, a másikat bünbeesésnek. Az előbbi az jellemzi, hogy a nemzet passzív elszenvetője egy rajta kívülálló hatalom kényszerítő erejének, utóbbi ezzel szemben aktív szerepet tulajdonít a magyaroknak. Mindkét esetben a haza elhelyezkedése a forrása a történéseknek.

A *sorscsapás* azért következik be, mert a kis magyar nemzet a Kelet és Nyugat képében megjelenő nagyhatalmak szorításában, az általuk kiszemelt stratégiai jelentőségű területen él. Így Antall 1992-es beszédében:

A történelem és a földrajz kegyetlen. A geopolitika, a földrajzi elhelyezkedés és a kényszerítő körülmények belekényszeríthettek bennünket szövetségekbe, belekényszerítettek bennünket háborúba, amit a magyar nép nem érzett magáénak, amit nem akart megvívni, de amit kénytelen volt megtenni. Ha erre kényszerítették, akkor mindig bátran küzdött. De nekünk senki ne tegyen soha szemrehányást azért, ha rossz oldalon álltunk, mert arra a rossz oldalra általában odakényszerítettek bennünket. Levert szabadságharcokkal, büszke nemzeti forradalmakkal akartuk mindig megmutatni igazi szándékainkat, és amikor cserbenhagytak bennünket, magunkra maradtunk, belekényszerültünk olyan államkeretekbe és politikai szövetségekbe, amelyek logikus következményeként a rossz oldalra kerültünk. Akkor még utána büntetésben részesültünk (A. J. 1992).

Mint látható, ez a „logika” kívül áll a nemzet cselekvési lehetőségein. És mivel a tér stratégiai kényszerűségei egyúttal a teret belakó nemzetre nehezedő kényszerek, az „igazi szándékok” is csak akkor érvényesülhetnek, ha a nemzet nem egyedül küzd. Más szóval, ha tartozik valahová, jelesül Európához, és rendelkezik az „európaiság” minden értéktartalomával.¹⁶ A reménytelen küzdelem ezért önfeláldozássá válik. Göncz 1992-es beszédében hasonlóan kizárólagos meghatározottsága van a térnek: „Az már a közép-európai sors különös fintora, hogy e második vereség [a II. világháború] és békekötés, az elsével ellentétben, a szuverenitás gyakorlati elvesztését is magával hozta. Igaz, ez akkor is bekövetkezett volna, ha az ország a háborút a győztesek oldalán fejezi be. A térség szovjet érdekszférává lett” (G. Á. 1992). E részletből jól látszik, ahogy a térbeli elhelyezkedés felülírja az emberi cselekvést: a nemzeti önrendelkezés elvesztésére (és megőrzésére) a magyarok tettei nincsenek befolyással. Ezáltal a nemzeti sors alakításában is a térbeli elhelyezkedés kap kizárólagos szerepet, az egy területen maradás sorsá alakítja a történelmet. Az egy helyben maradás azonban nem tett, a sorscsapás diszkurzív technikája a nemzet cselekvési lehetőségeit ugyanis a Kelet és a Nyugat közötti választásra redukálja. Mindez nép és terület természeti összetartozását valószínűsíti meg.

Most következzen egy hosszabb idézet Göncz 1997-es beszédéből, amelyből jól látszik, hogyan küzd a nemzet – reménytelenül – az elhelyezkedéséből fakadó kényszerek ellen:

Hazánk útja (...) évszázadokig fölfelé ívelt: társadalmának fejlődése, intézményrendszere, Európa minden szellemi rezdülését befogadó, sajátos kultúrája beleillett tágabb otthonunk – Európa – tarka szötteibe. Mindaddig, amíg az ottmán áradat a hazánktól délre eső országokat el nem nyelte s el nem öntötte a Kárpát-medence nagyobbik hányadát is. Épp, amikor Európa a Földközi-tenger felől az Atlanti-óceán térsége felé fordította a tekintetét. Ebből a nagy kalandból, a világ fölfedezésének kalandjából Magyarország – és déli szomszédai – kimaradtak. Másfél évszázadba telt, amíg az ár a Kárpát-medencéből levonult. Nyomában pusztulás maradt, kihalt falvak, megrikult népesség, megkövült társadalmi szervezet, senyvedő kultúra. Az ország világismerete, látóhatára beszűkült, önrendelkezése – amihez az utolsó lélegzetéig ragaszkodott, s amiért meg-megisméltődő, az európai hatalmi harcok mellékszínjén eleve kudarcra ítélt szabadságharcokat vívott – tartósan névlegessé vált. Az ország Európa peremére szorult. Egészen 1848-ig: akkor az európai forradalmak sorának utolsójaként egy hosszú reformidőszak záró akkordjaként egy csapásra korszerű államrendet teremtett, felszabadította a jobbgyorsorban élő parasztokat, végszükségében fegyverrel próbálta megvédeni sikeres forradalma vívmányait. Hiába: a nagyhatalmi egyensúly parancsa megint újtát állta – ez alkalommal a cár sietett ellenlébas, az osztrák császár segítségére és taposta el Magyarországot újonnan kivívott szabadságát (G. Á. 1997).

16 Ebből a szempontból a „rossz oldal” akár nyugatra is lehet, mint a Harmadik Birodalommal kötött „kényszerű szövetség” esetében. Antall 1992-es beszédében a második világháborús korszakra egyetlen megjegyzés utal, amely egy, a sarkakból kifordult világot jelenít meg: a Mátyás-templom Budapest ostromának végén katonai löistállóként működött.

Maga a sorscsapás ennek megfelelően lehet idegen megszállás, esetleg „rossz”, vagy „vesztes oldalra” kerülés, pusztulás, a nemzet megfogyatkozása és így tovább, azaz a nemzethalál valamilyen metaforája. Minden esetben a narratívum olyan fordulata, amely egyúttal határmegvonás a térképen. Ez már csak azért sem lehet másként, mivel a sorscsapások eseményeit a megemlékezések a térbeli elhelyezkedésből származtathatják. Formálisan ez a lokalizációs gyakorlat tehát a következő logikai sor mentén konstruálja meg ember és föld természeti összetartozását: a térbeli helyből fakadó kikerülhetetlen veszélyek egyúttal a rajta élő nemzet létét fenyegető veszélyek, és mivel a csapások szükségszerűen bekövetkeznek, a történések sora a nemzet sorsává alakul. Ez a mozgás pedig az emberek helyben maradását megkérdőjelezhetetlenné teszi.

Ezzel szemben a *bűnbeesés* formailag aktív szerepet tulajdonít a nemzetnek. Ebben az esetben arról van szó, hogy a nemzet vétkezett az aranykorban felállított erkölcsi értékrend ellen, amelyet a szónokok többféleképpen neveznek meg: Szent István-i örökség (Antall, Mádl), vállalkozás (Horn), modell, minta, kiindulópont (Göncz), álom (Orbán, Mádl), esetleg mű (Mádl). Az *Intelmek* gyakori idézése is ezzel kapcsolatos, amelyek aktualitását éppen az adja, hogy a nemzet bűnbe esett (és amelyek újbóli betartása az „európai földi paradicsomba” vezet el). Antall beszédeiben

a Szent István-i örökség azt jelenti, hogy az önállóság, a nemzeti függetlenség mindenek előtt való. Azt jelenti, hogy ez a függetlenség és önállóság csak akkor maradhat fenn, ha mély erkölcsi alapokban gyökerezdik. A szilárd államhatalmat jelenti egyidejűleg. A szilárd államhatalom egyben a jogállamiság garanciája, mert a káosz sehová nem vezet: mindenkor anarchiához vagy diktatúrához, és kezdődik újra az ördögi kör. (...) A Szent István-i örökség az, ami a magyar nemzet befogadóképességét tanítja (A. J. 1993).

A bűnbeesés nem más, mint ezen örökség megtagadása: „*az alkotmányosságot mindenkor megtartotta Magyarország, ha idegen népek nem taposták el vagy nem kényszerítették rá idegen uralmat*” (A. J. 1993).

Göncz beszédeiben a Szent István-i minta elsősorban a „*valóság felismerését*” és a „*valóság diktálta cselekvést*” jelenti. Ahogy Antallnál is, külpolitikailag ez a magyar haza elhelyezkedéséből adódó veszélyek felismerése és elhárítása (elsősorban egy független állam létrehozása).¹⁷ Göncznél azonban a hanyatlásnak belső okai is vannak: a pártos nemzet¹⁸, a nem befogadó nemzet és az illúziókat kergető dzsentrimagarság. Így a valóság fel nem ismerését és a nemzet „befogadóképtelenségét” jelentette, hogy

a nemesi reformerek – ritka kivétellel – nem értették meg, hogy az öntudatra ébredt hazai nemzetiségek joggal igénylik ugyanazokat a szabadságjogokat, amelyeket a magyarok maguknak kívánnak a császártól kiharcolni, s hogy az ő ügyük alapján véve közös a mienkével. Meghiúsult, vagy későn s így hiába kiérlelt megegyezésük vetette el a rendi Magyarország, majd két emberöltővel utóbb, a trianoni békével bekövetkezett vesztének magvát (G. Á. 1997).

17 Lásd pl. „*Napjainkban is tanulságos, hogy [Szent István] miként törekszik a pontos, már-már egzakt tájékozódásra, az európai és a szűkebb környezet erőviszonyainak felmérésére, megítélésére*” (G. Á. 1992).

18 „*A Szent István-i modell évszázadokon át működött. Egészen addig, amíg az ország egységét biztosító királyi hatalom forrása el nem apadt, amíg a királyi birtokok meg nem fogyatkoztak, amíg a hatalmassá vált főurak „magánérdeke” le nem győzte az államérdeket, „alkalmazottá” téve magát a királyt is. Dózsa György vereségével sírba szállt a Szent István-i modell is*” (G. Á. 1992).

Göncz a hanyatlás mélypontját a következőképpen fogalmazza meg:

Az ezeréves Szent István-i birodalom helyreállításáról álmódó ország épp a Szent István-i valóságérzék hagyományáról mondott le, amikor ahelyett a közjogi fikció, a hagyományt jelképező királyság, Ferenc József királysága formai és tartalmi restaurációja mellett döntött a visszanyert szuverenitást jelképező köztársasági államforma helyett, a király helyébe a király volt szárnyesgedjét ültetve a „majdnem” királyi trónra (G. Á. 1992).

Az illúziókat kergető magyarság tehát éppen azt nem ismerte fel, hogy a valóságnak megfelelő államforma a birodalom helyett a köztársaság, amely az önrendelkezést és a függetlenséget biztosította volna a nemzet számára az első világháborút követő új világpolitikai helyzetben. E fel nem ismerés pedig a „Szent-Istváni minta” követésének megtagadásából következik be.

Horn beszédeiben a „honalapítás” egyúttal „egy évezredre szóló szövetség azokkal a népekkel, amelyek kisebb-nagyobb csoportokban a Kárpát-medencét lakták” (H. GY. 1996a). A Szent István-i örökség nála is a befogadó nemzet toposzára épül, így a bűnbeesésből adódó hanyatlás ebben az esetben is a népek egymás elleni gyűlölködését jelenti:

Nyitott volt az ország. Történelmünk során gyakran bukkantak fel, kértek bebocsátást és telepedtek meg népcsoportok. Kik a közvetlen szomszédságból, kik távolabbról jöttek. (...) A történelem egyik legnagyobb igazságtalanságának tartom, hogy azok a telepések, akik hazájuknak vállalták és vallották ezt a földet, századunk elvakult nacionalizmusának következtében részben földönfutókká lettek. Mint ahogyan az is igazságtalanság, hogy a múltban a határon túl lettek hontalanokká az évezred óta ott lakó magyarok leszármazottai. Akiket elűztek, áttelepítettek, átmenetileg emberi, állampolgári jogaiktól is megfosztottak” (H. GY. 1996a).¹⁹

A „telepesek” kifejezés az Szent István-i aranykorra utal, és az istváni gesztus visszautasítása vagy figyelmen kívül hagyása miatt a népek sokféleségének egyenes következménye a viszály („a határvonalak messze nem az etnikai megoszlást követték. Mindez évtizedes viszályok és ellenségeskedések forrása lett” [uo.]).

Az 1998 után augusztus 20-án felszólaló közjogi méltóságok a korábbiaknál kevesebb teret engednek a nemzet történetének, benne a hanyatlásnak is, amely így cselekmény helyett többé-kevésbé tömör felsorolással zsugorodik, azonban strukturális szerepe a korábbiakkal azonos.²⁰

19 Lásd még: „Nagyon sokat ártottak a szomszéd népek lebecsülésére irányuló múltbeli törekvések, melyek a magyarságot valamiféle különleges képességekkel felruházott nemzetnek tartják” (H. GY. 1996b); „A népek, nemzetek egymással szembeni gyűlölködése mérhetetlen szenvedéssel jár” (H. GY. 1997).

20 Orbán 2000-es beszédében a következő mondatokba sűríti a hanyatlást: „Aki mindig a hegytetőn állt – tisztelt Hölgyeim és Uraim –, nem ismeri a feljutás örömet. Bennünket ez a veszély ritkán fenyegetett. A huszadik század minket, magyarokat különösképpen megpróbált. Keserves és nagyképzű század volt, csaknem összetörte álmunk, Szent István nagy álmát. Elviseltünk kilenc rendszerváltást. Túlélünk hat államformát, négy határrevíziót, három forradalmat, két világháborút, és kibirtuk, hogy háromszor léptek idegen csapatok az ország területére. Bizony megnehezült az idő viharos járása felettünk. (...) a magunkféle nemzetnek elegendő lehet egyetlen elhibázott lépés, egyetlen megszédülés, hogy függetlenségünk, szabadságunk, létezésünk végveszélybe jusson. (...) Súlyos leckék, pótolhatatlan veszteségek sorjázna e tudás mögött. Csak az utolsó hatvan esztendőben több mint egymillió embert veszítettünk. A Don-kanyarban elesettek, az elhurcolt zsidó honfitársainkat, a kitelepített német származásúakat, a málenkij robotosokat, 1956 mártírjait és az elmenekült 200 ezer életerős, tehetséges magyart. Fájdalmas csapások ilyen sorozata. Más, talán népesebb nemzeteket porba sújtottak volna. Nem csoda, hogy Magyarországnak elege lett azokból az ebédmeghívásokból, ahol Magyarország volt az étel” (O. V. 2000).

Mádl beszédeiben is csak a Szent István-i örökség erkölcsi parancsaiból következtethetünk a hanyatlás mielenlétére: „Ez az örökség, ezek a meghagyások erőt adnak és felelősséget rónak ránk. Erőt és felelősséget, amikor

A sorscsapáshoz hasonlóan a bűnbeesés nem más, mint a hanyatlás oka, és az aranykor megkonstruált értékrendjének megfelelő jelentéstartalmakat vesz fel, méghozzá negatív előjellel: mindig annak be nem tartásaként vagy hiányaként szövődik az elbeszélésbe. Mint esemény formailag a főhős cselekedeteihez kötődik, hiszen ő az, aki nem tartja be vagy megtagadja az örökölt értékrendet. Ez a lokalizációs gyakorlat a benépesített térkép határmegvonásait végzi el: az elbeszélésben az etnikai határok módosulását jelenti, ezzel diszkurzíve éppen azok létét erősíti meg. A megemlékezés azáltal esszencializál, hogy minőségi azonosságot hoz létre az aranykor nemzete és a jövő nemzete között. A jelen éppen azért tökéletlen, mert a nemzet már nem az, aki egykor volt, azaz „romlásnak indult”²¹. Így a bűn forrása valamilyen „rossz (tulajdonság)” kifejeződése, amely mindig nem európai tulajdonság. Lássunk egy példát.

Első pillantásra a pártos nemzet toposza nélkülözi a térbeliséget, ám ebben az esetben is a Kelet–Nyugat oppozíció problematizálódik. A magyarok keleti eredetéből adódóan ugyanis a „keletiség” és „nyugatiság” a magyar alkat alkotóelemeivé válik, a magyarok európaivá válása többek között éppen azzal jár, hogy levetkőzik harcos, egymással civakodó vonásaikat.²² Így tehát a nemzet történetében a hanyatlásért többször a magyarok „keletisége” a felelős: az tudniillik, hogy „magánérdekeiket a nemzeti érdek elé helyezik”. Érdemes megjegyezni, hogy a „Kelet” a vizsgált megemlékezések kontextusában eleve képtelen nemzeti érdekeket figyelembe venni, hiszen ez az irány a hazátlanság felé mutat; azonban arra képes, hogy a pártos nemzet toposzában rejlő bűnöket kiemelje az emberi cselekvés szférájából. E példa ismét jól szemlélteti, hogy a nemzeti kartográfia gyakorlatai a nemzet tulajdonságait a térbeli helyzetből származtatják, ezáltal téve természetivé föld és ember kapcsolatát.

A bűnbeesés a legtöbbször azonban kívül esik az emberi cselekvések körén, és okai a haza elhelyezkedésében keresendők, méghozzá a benépesített térképen. Eszerint ez a vidék

le kell küzdenünk bajainkat, az egyet nem értést, az egyéni és közösségi szegénységet, az egyenlőtlenségeket. Hogy pártoskodással ne tévesszük szem elől közös nemzeti céljainkat: amikor többet kell tennünk az eseteketért, a kisebbségben lévőkért, a határon túl élő magyarságért, a sikeres biztonság- és integrációs politikáért, az egyéni és közkerölcsök javulásáért, országunk és nemzetünk felemelkedéséért” (M. F. 2001).

A befogadó nemzet toposzának történetbe fűzése is arról tanúskodik, hogy van aktualitása az istváni cselekedetnek: „Emlékezzünk rá, hogy befogadó nemzetnek tekintve magunkat, otthon adott más népeknek” (u.o.). A hanyatlásra utal 2002-ben is: „Szent István és az utána jövő nemzedékek sok kín és keserv, de számos győzelem és világraszóló siker közepette is megtanulták, megtapasztalták az ősi igazságot. »Tartsd meg a jó rendet, a törvényeket, és azok majd megtartanak téged meg a közösségedet, amikor nehéz, kilátástalan helyzetbe kerülsz«” (M. F. 2002).

Medgyessy 2002-es szónoklatában is csupán egy általános felsorolásból értesülünk arról, hogy a magyar nemzet múltja nem makulátlan: „Ezeréves történelmünk során sikert és kihívást egyaránt mért ránk a sors. István, Szent István óta jutott az országnak jóból s rosszából egyaránt.” Korábban már idézett mondata is, amely szerint az Európával belső szövetségre lépő nemzet „ismét a nyertesek oldalára kerül”, csak közvetetten utal arra, hogy valamikor a vesztesek oldalán volt.

21 Berzsenyi Dániel *A magyarokhoz* c. ódája nagyszerű példája a bűnbeesés diszkurzív logikájának. E versben a „mostani, veszni tért erkölcs” éles ellentétben áll a „régii erkölccsel”: „minden ország támasza, talpköve / A tiszta erkölcs, mely ha megvész: / Róma ledül, s rabigába görbed”. Az erkölcsi hanyatlás pedig a nemzettest romlásával jár (lásd pl.: „Más néppel ontott bajnoki vért hazánk / Szerzője, Árpád a Duna partjain.”). Persze, e költeményben a bűnbeesés nem a térbeli lokalizáció eszköze.

22 Lásd pl.: „Büszke, harcos, kalandor nép volt a magyar» – *Ady Endre szavaival élve.* »Kétélű kard, amely ha moccan, jobbra, balra sebzett«. Az államalapítás nagy célja és nagy eredménye volt, hogy ez a szilaj nép úgy váltott életformát és lelket, hogy megőrizte legjobb tulajdonságait, s ha kivonta kardját, azt már csak a maga védelmében – vagy éppen Európa védelmében tette. A szilaj és büszke sztyeppe népet megtanulta a földet művelni, megtanulta, hogy gazdagságát ne zsákmányszerző kalandozással gyarapítsa. Megtanulta azt is, hogy felhagyjon régi hitével, szertartásaival, igéivel, megtanulta az alázatot” (H. GY. 1996a).

„népek országútja”, „többségi nemzetek és kisebbségi nemzettöredékek mozaikja”, ahol „a határvonalak messze nem az etnikai megoszlást követik” stb. Ezt az okultajdonítást, vagyis azt, hogy az etnikai sokféleség veszélyforrásként konstituálódik, éppen az elemzett lokalizációs gyakorlatok teszik lehetővé. Az elkövetett bűn pedig ennek megfelelően lehet népirtás (beleértve a magyarok egymás elleni harcát is), kitelepítés, népek háborúja – azaz megint csak a nemzethalál valamilyen metaforája.

A nemzeti kartográfia sorscsapás és bűnbeesés ügyes egymásra vonatkoztatásával el tudta érni, hogy a bűnök mindig elkövető nélkül maradjanak, olyan cselekvőket megnevezve, mint a geopolitika, a földrajz és az ezekből adódó „kényszerítő körülmények” (Antall); „az ár”, „a nagyhatalmi egyensúly parancsa”, a „közép-európai sors” (Göncz); az „elvakult nacionalizmus”, a „történelem szeszélye” (Horn); a „keserves és nagyképű huszadik század” (Orbán); „sors” (Medgyessy) (l. erről részletesen Zombory 2004).

Az azonosított diszkurzív lokalizációs technikák, mint láttuk, mindig a múltra vonatkoznak, azonban a megemlékezések narratív szerkezetéből adódóan a határok még egyszer, a közeljövőben változni fognak. Ezért röviden bemutatom a jövőbeli határmódosulásokat.

d) A nemzeti kartográfia és a jövő

A jövőbeli aranykor mindig az istváni aranykorral áll párhuzamban, és a hanyatlást szünteti meg, ezzel egészítve ki a jelen tökéletlenségét. A nemzeti kartográfia a jövőben úgy mozgatja a határokat, hogy megszünteti azokat: a szentföldön nincsenek nemzeteket elválasztó határok. Mivel Antall megemlékezéseiben az önmagát feláldozó, krisztusi szerepbe kerülő nemzet²³ (amelynek vérvő teste a corpus christi jelentéstartalmait veszi fel) a „kényszerítő körülmények” áldozataként reprezentálódik: csak remélni lehet, hogy egyszer majd a világ megváltozik, és eljön a megváltás: „Most is arra kell törekednünk, hogy a kapott szabadsággal, a kapott lehetőséggel jól sáfárkodjunk. Bízunk abban, hogy a világ bölcsebb lesz, bízunk abban, hogy ebben a térségben nem lesznek újabb és újabb háborúk” (A. J. 1993). Göncz az európaivá válásra helyezi a hangsúlyt: „jó, ha idejében kifejlesztjük magunkban a nemzetközi együttműködés készségét, nem feledve, hogy a szomszédok ellen vagy a világ bölcsébb barátsága nélkül egyetlen házban sem lehet békésen élni” (G. Á. 1992). Horn pedig az „európaiasság”,²⁴ illetve az „európaiság” eszméjében nevezi meg azt a „magatartást”, „amelyben az önérzet a mások megbecsülésével és elismerésével párosul” (H. GY. 1996a) a jövőben. Kijelenti, hogy „Jövőképünk egy olyan Európa, amely tőlünk nyugatra már kezd megvalósulni. Ahol a határok köddé foszlanak, átjárhatóak” (H. GY. 1996a), ahol az országnak „lehetősége van arra is, hogy véget vessen az ellentéteknek, leszámoljon minden konfliktussal, amely a történelem szeszélyéből mérgezte kapcsolatait szomszédaival”, és létrejöhet a „történelmi megbékélés a népek között” (H. GY. 1997). Orbán úgy fogalmaz, hogy „Egy fájdalmas évszázad után a magyar nemzetnek reménye nyílik a nyugodt, biztonságos jövőre” (O. V. 1999), és „Most úgy lesz, hogy végrehajtjuk a magyar nemzet határokon átvéelő újraegyesítését. Mert a jövő nem ismer határokat” (O. V. 2001).²⁵

23 „A magyarság itt, Kelet-Közép-Európa stratégiai pontján, mondhatni, a legveszélyesebb stratégiai pontján, nemcsak fenn tudott maradni, hanem szolgálatot tudott tenni az egész európai civilizációnak, Európának és a világnak. Ennek az ára részben pusztulásunk, részben szétszóródásunk és menekülésünk” (A. J. 1992).

24 „Mi az európaiasságot tükröző normákhoz igazodunk” (H. GY. 1996a).

25 Lásd még: „A millenniummal lezártuk a hosszú, beteg, nagyképű és keserves 20. századot. Az utolsó pillanatban

Persze szó sincs arról, hogy a nemzeti kartográfia a jövőbeli határok megszüntetésével magukat a nemzeteket is megszüntetné. Csupán a nemzethalál tűnik el. A nemzethalál sorscspás általi reprezentációja az Európába való visszatéréssel veszi el jelentőségét, míg a bűnbeesés implikálta halál – az aranykor értékrendjének érvényesülése révén – a népek közötti háborúk megszűnésével szűnik meg. A kívánt jövőbeli állapotot a „határ nem elválaszt, hanem összeköt”²⁶ kijelentésben foglalhatjuk össze. Ezt fogalmazza meg Mádl is 2001-ben:

Követnünk kell a mintát, amellyel [Szent István] megmutatta nekünk, hogy magyar mivoltunk öntudatos vállalása és megőrzése miként egyeztethető össze az európai és világtrend korszerű követelményeivel és az azokból következő elhatározások megvalósításával. Hogy miként lehet magunkba fogadni a világot úgy, hogy magyar magunkat és magunk számára a világot annak elismert tagjaként egyszerre őrizzük meg (M. F. 2001).

És a jövőbeli haza így reprezentálódik 2003-an is, amikor Medgyessy az Európai Unió jelmondatát idézi: „Egység a sokféleségben”. Nép és terület kapcsolata tehát változatlan marad, a nemzeti kartográfia a jövőre vonatkozóan csupán a határmódosulásokat, vagyis a sorscspást és a bűnbeesést szünteti meg. Más szóval megoldást talál a deterritorializációs „veszélyre”.

A nemzeti kartográfia tehát a térkép határainak mozgását a sorscspásnak és a bűnbeesésnek nevezett diszkurzív technikákkal érte el, illetve ezek stratégiai egymásra vonatkoztatásával. Mindkét (mindhárom) esetben a „haza” konstrukciója megy végbe, méghozzá úgy, hogy terület és nemzet a földrajzi elhelyezkedés megkérdőjelezhetetlenségével kapcsolódik össze. A magyar nép helyhez kötésének ez az eljárása a hazát a természet körébe, az emberi cselekvésen kívülre utalja, senki nem tehet róla, hogy ez a hely ilyen veszélyeket tartogat a rajta élők számára. Ugyanakkor nem egyszerűen arról van szó, hogy a „közösen megélt” természet szenvedés sorsközösséget hoz létre, hanem nem kevesebbről, mint hogy a szenvedés forrása is a haza elhelyezkedéséből ered. Így élet és halál szimbolikus dimenziói egyaránt a haza fogalmába sűrűsödnek. Bemutattam, hogy a megemlékezések során a nemzet sorsának történései nem egyszerűen egy területen, hanem a *területből adódóan* valósulnak meg. A tér naturalitása így terület és nemzet kapcsolatának természetiségébe fordul át. Az emlékezeti tér vizsgálatának tétje tehát jóval nagyobb a térbeli orientáció megváltozásának kimutatásánál. A „SZU” átírása „EU”-vá csupán a diszkurzív mozgások felszínének jellegzetessége.

Ez az újírás teszi ugyanis lehetővé és valósítja meg a hazához kötődés, és ezáltal a nemzeti hovatartozás állandóságának konstrukcióját. Az emberek ilyen, a földrajzi helyzet természetiségén keresztül abszolút értékű helyhez kötése azzal jár, hogy a haza koordinátái akár szélességi és hosszúsági fokokban is megadhatók. Így a hazát benépesítő embercsoport kiterjedése is térbeli dimenziót nyer, a nemzet olyan „testté” formálódik, amelynek anyagiságát a tér és a föld határozza meg. A nemzeti otthon tapintható valósággá válik. A nemzettest anyagiságának reprezentációját igen gazdag metaforika támogatja, többek között az olyan megnyilatkozásokon keresztül, mint hogy a nemzet „vérét adta”, „lerohanták”, „eltaposták”, de

csaptuk rá az ajtót, mert azzal fenyegetett, hogy folytatódni fog, és a jövőnk is a régi marad. De a millenniummal új kapukat tártunk ki, távlatokat nyitottunk, horizontot rajzoltunk. És nekivágtunk. Magyarország sohasem lesz többé olyan, mint amilyen a 20. században volt. Veszélyes szurdokban hajóztunk eddig. Tágas vidékre érkezünk. Ideje partra szállni, mert úgy tűnik, az előttünk föltáruló század kiváló alkalom, hogy éljünk, hogy fiatalok legyünk, és hogy magyarok maradjunk. Úgy érezzük, minden készen áll arra, hogy nagyszerű dolgok történjenek velünk” (O. V. 2001).

²⁶ „Ha a Kárpát-medence népei a határokat nem ellenségek ütközési vonalának tekintik” (H. GY. 1996a); „a haza mindaddig ott lesz a magasban, amíg elválaszt, és nem összeköt a határ” (O. V. 2001).

a csonkolásmetafora különféle variánsai is idetartoznak, vagy „a nemzet befogadóképessége” (amely utóbbi biológiai konnotációival arra utal, hogy a szervezet nem veti ki magából az idegen testet).

Már e rövid felsorolásban említett metaforák tág alkalmazási köre is arra utal, hogy az azonosított lokalizációs gyakorlatok nem kizárólag a nemzeti ünnepek alkalmával léphetnek működésbe. Alkalmazási területük ennél jóval tágasabb, magában foglalhatja a mindennapi interakciókat, az intézményesített kommunikáció különféle helyzeteit vagy akár a személyes élettörténeteket. Működhetnek tankönyvekben, az osztályterem falára felakasztott térképeken, időjárás-jelentésben, médiaeseményekben, nemzeti parkban, memoárban, interjúban és így tovább. Olyan szétszóródott technikákról van tehát szó, amelyek – mindig a deterritorializáció reakciójaként – kisajátíthatók, használhatók, és amely használat egyúttal az adott kontextusnak megfelelő módosulásukat is magával vonja. A nemzeti ünnepek elemzett reterritorializációs gyakorlatait leginkább ritualizált jellegük különbözteti meg, amely jelen esetben performatív működésük alapjaként fogható fel. Az állami kormányzatiság szintjén a biztonság diszpozítívjai (Foucault 2004) között említhetők, amelyek nem a törvény parancsával és nem a fegyvelmezés előírásaival, hanem a kibontakozás lehetővé tételével érik el egy emberi sokaság normalizációját.²⁷

:::a térkép újrarájzolása:

A 2003-as megemlékezés egyébiránt a vizsgált átmeneti korszak határán helyezkedik el: az ország uniós csatlakozása jogilag megtörtént, hatályba azonban csak a következő évben lép. Ebből a „határhelyzetből” adódik a szöveg néhány sajátossága is. Ez a megemlékezés nem más, mint az Európába történő „hazatérés” bejelentése – a küszöb előtt.²⁸ Így a szónok is inkább előre tekint, be-bekandikál a régóta áhított új hazába:

Európai magyarságunk, állami létünk fontos ezeréves érték. De talán még ennél is fontosabb Magyarország jövője. Nyugodt otthonok, jólétben élő emberek, biztonságban növekedő gyerekek. Tiszta udvarok, rendezett porták, szépen vakolt házak. Ez lesz a hétköznapi, immár magyar Európa (M. P. 2003).

A „*magyar állam európai újjászületését*” megjövendőölő szónok immár biztonsággal jelentheti ki, hogy „*Magyarország sikeres lesz. S ez, hosszú idők óta először, rajtunk múlik*”. A már ismert narratív szerkezet is sajátos jellegzetességeket mutat, a „*hétköznapi Magyarország*” témájával párhuzamban a beteljesülő jövő deszakralizálódik, és a jelen tökéletlensége szociálpolitikai problémává változik:

Az ugyanis, hogy itthon és a határokon túl – a fejlett Európához hasonlóan – sajnos egyre kevesebb gyermek születik, veszélyt jelent a nemzetre. Pedig gyermekeink viszik tovább hagyományainkat, kultúránk értékeit, anyanyelvünket. A jövőben egyre kevesebb kereső segít egyre több

27 Foucault terminológiájánál maradván a kétpólusú világrend megszűnése mint deterritorializációs esemény nem más, mint az európai egyensúly kibillenése. Ez azért lényeges, mert Foucault szerint az európai egyensúly a kormányzatiság egyik nagy technológiaegyüttesének alapjál szolgál (l. Foucault 2004).

28 „*Holnap [a beszéd 19-én hangzott el] az utolsó, Unión kívüli augusztus 20-án az önálló, szabad magyar államot köszöntjük. Jövöre Európát, és benne a végre hazaérkező európai Magyar Köztársaságot. A magyar Európát és az európai Magyarországot*” (M. P. 2003).

idősebb polgárt. Ők segítenek majd minket, Hölgyeim és Uraim. Ők jelentik a jövőt. S ezen a jövőn kell, hogy dolgozzunk, egyén, család, ország (M. P. 2003).

A nemzet fogyása, ami Antall beszédeiben még az Európának tett áldozatként reprezentálódott, immár Európai sajátosság. Mádl Ferenc már 2002-ben múlt időben (is) beszél az átmeneti korszakról, jelezve ezzel, hogy annak végéhez közeledünk: „*Ma már – hála az elmúlt tizenkét esztendő erőfeszítéseinek – megkerülhetetlenek életünk alapértékei*”, illetve „*Minden eddigi kormány komoly, elismerésre méltó erőfeszítéseket tett az európai integráció érdekében. Ezek egyúttal a jövő feladatai! Nemzeti érdekeinket megvédve véghez kell vinnünk az Európai Unióhoz való csatlakozást*” (M. F. 2002).²⁹

Azonban az augusztus 20-i állami megemlékezések narratív szerkezetének megváltozását először egyértelműen az uniós csatlakozást követő első, a magyar nemzetnek szóló ceremónia mutatja. Sólyom László beszédének több olyan jellegzetessége van, amelyből arra következtethetünk, hogy a múlt újabb, noha kisebb mérvű újrainása vette kezdetét. A köztársasági elnök 2005-ös beszédét – a köszöntések után – az átmeneti korszak múlt idejével kezdi:

Tizenöt éve, mióta immár szabadon, augusztus 20-án Szent Istvánt ünnepeljük, évről évre hallhatjuk István bölcs *Intelmeit* fiához, arról, hogy az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő; hogy a királynak türelemmel és irgalommal kell ítélkeznie, hogy mielőtt dönt, hallgassa meg a tanácsot. Mindez igaz és megszívlelendő. És évről évre felidézük István nagy tettét, hogy a magyar királyság megalapításával szilárd helyet készített a magyaroknak Európában, s ennek köszönhetjük megmaradásunkat (S. L. 2005).

A folytatásból kiderül, hogy mindez csupán egy bevezető a korábbi megemlékezésektől való elhatárolódásra:

De lefordítja-e valaki ezeket az üzeneteket a ma nyelvére, felmutatja-e, mi volt Szent István egyéniségében és művében az a meghatározó vonás, amelyre most és a jövőben szükségünk van? István nemcsak királyságot alapított, s ezzel nemcsak Európához csatlakozott. Ezt az ő korában sokan megtették, Európa szélén sorra felmagzottak a keresztény királyságok és fejedelemségek. Az ő igazi nagysága abban állt, hogy szuverén módon határozta meg Magyarország helyét az akkori világban (S. L. 2005).

Azon túl, hogy a köztársasági elnök az első király „*igazi nagyságát*” a korábbi megemlékezésekkel ellentételezve nevezi meg, alapvető újdonság, hogy utal arra a korábban rendre elfeledett tényre, hogy a Szent István-i fordulat korántsem volt egyedüli a térségben. István portréja tehát újrarajzolódik, és ebben az „*Európához csatlakozás*” csupán másodlagos jellegzetességgé válik.

Fontos továbbá, hogy a „szuverén helymeghatározás” nem a Kelet és Nyugat szorításában megalapított magyar állam függetlenségére vonatkozik, István „*A császár és a pápa között megőrizte országa teljes függetlenségét*”. A Szent István-i példa, amit a jelenben is követni kell,

²⁹ 2004-es beszédében is található a narratív szerkezet változására utaló árulkodó jeleket. Ezt a megemlékezést azért nem elemzem részletesebben, mert nem a magyar közönségnek szólt (Tallinnban hangzott el egy fogadás). Mindenesetre figyelemre méltónak tartom a következő idézetben használt feltételes módot: „*Őnálló állami-ságunk megtartásának lehetősége sokszor veszélybe került. Erre vonatkozó számos példát említhetnénk akár korábbi évszázadokra, akár a legutóbbi, a 20. századra gondolva. A Szent István-i mű azonban olyan szilárdnak bizonyult, hogy átszegtette a magyarságot a legnehezebb időszakokon is*” (M. F. 2004).

nem más, mint ez a helymeghatározás, amelynek kontextusa immár nem Európa – a térkép az egész világot magában foglalja.

Szent István korában a világ Európa volt, s legfeljebb Jeruzsálemig terjedt. Ma a földkerekségen kell elhelyeznünk Magyarországot. Nem szentföldi zarándokúton áramlik a hír, a kultúra, nem azon jönnek a kereskedők. Sűrűn beszövi a Földet a kommunikációs háló, zizeg, zúg, dübörög, felfoghatatlan sebességgel áramlik a hír, a pénz, a tudás. Szinte már félelmetes ez a mesterséges világ. Mindenütt szárazföldi és légi folyosók, emberekkel és árukkal telve. Ebben a globális távlatban szükséges és jó döntés volt, hogy Magyarország az Európai Unió tagja lett. Ám az új helyzetben is érvényes Szent István példája: a szuverén helymeghatározás, az öntudat és az önbecsülés (S.L. 2005).

A magyar nemzetet fenyegető veszélyek sem a haza közties, Kelet és Nyugat közé szorult helyzetéből következnek, hanem globálisak, mondhatni bárholra fenyegethetnek: „*Kitágult világunk megtermette a maga globális veszélyeit. Ilyen a terrorizmus. Ez ellen fellépni minden országnak joga és kötelessége; védekezni minden ország létérdeke*” (S. L. 2005). Függetlenül attól, hol helyezkedik el a világban – tehetjük hozzá. A világtérkép ismételt újrarajzolásával a rajta szereplők is változásokon esnek keresztül. A Kelet és Nyugat árnyékában senyedő kis nemzet országa immár hatalmi tényező, és Európa, a korábbi ígéret földje kritizálható Brüsszellel soványodik, akinek van mit tanulnia a magyaroktól.³⁰

Legyünk tudatában annak, hogy az EU országai között nagyságunkat tekintve középhatalom vagyunk, hogy mi is alakítjuk, mi történjen, és mi történhet az Unióban. Igaz, hogy az Európai Unió döntéshozatala nem eléggé demokratikus. De az itthoni demokráciát jobban ki kellene használni ahhoz, mit képviseljünk Brüsszelben! (S. L. 2005)³¹

Alapvető változás tehát, hogy a korábban általánosan alkalmazott narratív szerkezetből hiányzik a hanyatlás, továbbá az üdvtörténeti párhuzam veszít jelentőségéből, ha megjelenik egyáltalán (azaz már korántsem sorskérdés, hogy a magyarság képes-e európai lenni vagy sem). Persze a jelen most is hagy kívánnivalókat maga után, az uniós tagságból adódó lehetőségek fel nem ismerése azonban nem bűnként értelmeződik, a magyarok „eredendően jók”:

Az 1990 után ránk szabaduló fogyasztói értékrend, a pénz egyeduralkodó, a taszító stílusú politizálás azonban legfeljebb eltakarta a bennünk lévő jót. Hiszen az ország él, s bár nem ez szerepel az újságok címlapjain, az emberek megállták a helyüket a nehéz években (S. L. 2005).³²

30 És ez régen is így volt: „Az Intelmek mellett a leggyakrabban Szent István törvényeit szokták emlegetni; innen ered a magyar jogrendszer ezeréves folyama. Tudnivaló ezekről a törvényekről, hogy sokkal emberségesebbek voltak, mint a korabeli Európa más országainak törvényei, továbbá, hogy a király biztosítani tudta e szigorú, de igazságos törvények megtartását országában” (S. L. 2005).

31 Lásd még: „Miért kellene nekünk nemzetközi kapcsolatainkban mindig alkalmazkodni, mintát követni? Tanuljunk meg István királytól, hogy képesek vagyunk saját, önálló hozzájárulásra Európában és a világban! Igenis előállhatunk olyan megoldásokkal, amelyek a mi problémáinkra vannak szabva, s türelmes munkával elfogadottá tehetjük őket” (S. L. 2005).

32 2006-ban a honvédelmi miniszter mondott ünnepi beszédet, amelyet túlnyomórészt a frissen felesketett tiszteknek címzett, és amelynek központi témája a honvédelem és a katonaság körül forgott. Mégis érdemes egy rövid részletet idézni, amelyből nem csak az derül ki, hogy Magyarország helyzete megerősödött, és a perifériáról a „központ részévé” vált, hanem az is, hogy a Szent István-i életművet a magyarok beteljesítették. Az idézet: „Évszázadokon át őrizte és védte a magyarság a Szent István-i örökséget. Mi majd' egy évezred múltán beteljesítettük a nagy király életművét. Ismét beléptünk a Nyugat szövetségi rendszerébe. Ma a Magyar Köztársaság nem áll egyedül a világban, hanem tagja az Észak-Atlanti Szövetségnek, és tagja az Európai Uniónak is. (...) A szövetség a többi európai állammal

A fentiek fényében egy, a korábbiaktól eltérő lokalizációs forma sejlik fel, amely ideáltipikusan nem a földrajzi térben elhelyezett nemzettesthez képest hozza létre a hovatarozást. Ebben az esetben tehát – összefüggésben azzal, hogy bárhonnan jöhet a veszély, nem csak Keletről vagy Nyugatról – a nemzeti otthont folyamatosan építeni kell, nincs adva olyan „testként”, amely természeti okokból tartozik az egyénhez, ezáltal nyújtva biztonságot. A „szuverén helymeghatározás” mindenkit érint: az én és a másik, a mi és az ők közötti távolság nem kilométerekben adott, hanem szociális távolság. Minduntalan merni kell, azaz ítélni. A biztonsági tényezők pedig, az állam és a jog, mondhatni mesterségesek, azaz vitathatók, alakíthatók.

E szerkezeti változás mögött az áll, hogy a sorscsapásnak és bűnbeesésnek nevezett lokalizációs gyakorlatok az őket játékba hozó deterritorializációs „veszély” csökkenésével párhuzamosan mintegy visszahúzódnak, veszítenek narratív jellegükből, jellé sűrűsödnek, nyomokban szóródnak szét, készen arra, hogy újra használatba kerüljenek, vagy végső esetben akár feledésbe merüljenek. E változás ugyanakkor jól mutatja, hogy az elemzés tárgyát képező diszkurzív repertoár a performatív használat során változásokon eshet át. Továbbá a fenti lokalizációs forma eddigi magányossága arra utal, hogy a nemzeti kartográfia eljárásai nem vezethetők le a deterritorializáló eseményekből, nem azok függvényei, noha utóbbiak nélkül nem tehetők vizsgálat tárgyává. Láttuk, hogy a lokalizációs gyakorlatok bevonják a reprezentációba a deterritorializációt, még hozzá úgy, hogy azt veszélyként igyekeznek konstituálni, sőt a jövő reprezentációjában még megoldást is találnak rá. Ebben a működésben kölcsönös egymásra hatásról, semmint valamilyen egyoldalú meghatározásról van szó, és ez a játéktér a történeti kontextus keretében tehető vizsgálat tárgyává. Nemzeti kartográfia volt 1989 előtt is, és lesz ezután is, jó ideig minden bizonnyal, azonban új formákat vehet fel, amelyek mind elemezhetők. A rendszerváltás és az uniós csatlakozás közötti állami-nemzeti ünnep mindenesetre olyan kutatási terepnek bizonyult, amelyen kidolgozottságuk okán a nemzeti otthont konstruáló gyakorlatok nehezen téveszthetők szem elől.

::összegzés:

A reterritorializációs folyamatként értelmezett nemzeti kartográfia fent ismertetett gyakorlatai, a sorscsapás és a bűnbeesés az elemzett átmeneti korszakban a nemzet etnikai változatát hozták létre. A nemzet ilyen jellegű helyhez kötése azáltal biztosíthat otthonosságot, hogy a folyamatos határmegvonások által idegenné minősített történésekkel szemben természetes, állandó és megkérdőjelezhetetlen helyet biztosít a nemzet tagjai számára a világban. A nemzeti kartográfia e gyakorlatai ugyanis a földrajzi elhelyezkedésből eredeztetik a nemzeti identitást, még hozzá úgy, hogy a földrajzi elhelyezkedés természetétől adottságát a nép és a terület természetétől adott viszonyaként reprezentálják. E művelet során a határmegvonások legfőbb eszköze az európai-nem európai, a kint-bent, a bolyongás-hazatérés oppozíciói voltak. A földrajzi kiterjedés egyúttal „testet” kölcsönöz a nemzetnek, amely így térben lehatárolhatóvá válik. Az e testhez kötődő hovatarozási viszonyok kizárólagosak, ez a konstrukció tulajdonképpen csak két viszonyt engedélyez, a honfitárs és az idegen pozí-

biztonságot és fejlődési lehetőséget jelentett hazánk számára Szent István államalapításakor is, és jelent ma is. Ezzel a szövetséggel Magyarország helyzete, biztonsága alapvetően megerősödött. Új dimenzió nyílt meg előttünk, a világ egyik meghatározó katonai, politikai és gazdasági központjának részévé váltunk” (S. L. 2005).

cióját. Mindez előszeretettel kamatoztatott politikai tőkévé teszi a nemzet határainak diszkurzív megvonását.

A nemzeti térreprezentáció anyagisága azonban nem merül ki e test konstrukciójánál, a megemlékezések diszkurzív materialitását a rituálék helyszínei és kelléktára egészítik ki. A történelmi helyszínek testi kapcsolatba hozzák a megemlékezőket a nemzet egykori tagjaival, akik „ugyanezt a földet taposták”. A megemlékezések helyszíneinek szentsége így átragad az összegyűlőkre, azonban nem szabad elfelejteni, hogy a rítus egyúttal a hely szakralizálását is elvégzi: a megemlékezés performatív „itt és most”-ja (újra)szervezi a térbeliséget, még ha ez egy adott szerveződés fenntartását jelenti is. Az „ezen a helyen” kinyilvánítása azonban elrejtja a tér rekonfigurációját, és éppen az időben azonosnak tételezett helyszín teremt kapcsolatot a rekonstruált múlttal. Egyszóval e nemzeti rituálék az emberi közösség és a föld kapcsolatának jelentségeit alakítják.³³

Sorscsapás és bűnbeesés térbeli gyakorlatai a nemzet története folyamán előforduló határmódosulásokat úgy működtették, hogy a magyar nemzet egy helyben maradt, sorsát pedig az elhelyezkedéséből adódó kényszerek alakították. Ez a hely így abszolút helyiértéket kap, a nemzeti emlékezet terében minden változóban van, kivéve a nemzeti területet, vagyis a hazát. Az uniós csatlakozás utáni első augusztus 20-i megemlékezés ehhez képest azzal az újdonsággal szolgált, hogy – azon túl, hogy nem élt a korábbi lokalizációs gyakorlatokkal – relativizálta a haza elhelyezkedését. Egyrészt azáltal, hogy a nemzetet fenyegető veszélyeket globálisként reprezentálta („félelmetes mesterséges világ”, terrorizmus), másrészt azáltal, hogy Európa és magyar viszonyát többoldalúként jelenítette meg, amely során bizonyos területeken egyik tanulhat a másiktól. E lokalizációs formát nevezhetjük relatívnak, mivel a korábban kizárólagosan és földrajzi értelemben alkalmazott centrum-periféria struktúrát rugalmasan hozza játékba (vö. „szuverén helymeghatározás”). Egyelőre azonban elhamarkodott lenne eldönteni, hogy csupán az emlékezetpolitika átmeneti korszakának végéről, vagy egyúttal egy új korszak kezdetéről van-e szó.

A centrum-periféria elv eltérő alkalmazására jó példa Stanislaw Sucha berlini rendező *A középpont* című dokumentumfilmje, amelyben a stáb Európa közepét keresi. Azáltal, hogy a középpontot kiemelve csupán egymáshoz viszonyított relatív elhelyezkedését adja meg, maga a film deterritorializál, hiszen a nézőnek mindegyik középpont esetében újra kell képzelnie Európa határait. Egyedül a központ-periféria hatalmi struktúrája áll segítségére ebben, ám az eljárást nem magának kell kitalálnia, lévén a stáb huszonkét olyan emlékművet talált Németországtól Ukrajnáig, amely Európa középpontját jelölte.

A centrum-periféria struktúrával operáló eljárás, mint láttuk, nem újdonság a magyar fülek számára, hiszen erre gyakran hallottunk hivatkozást. Azonban vagy úgy, hogy Magyarország, Európa szívének vissza kell kerülnie a hozzá tartozó testhez, vagy úgy, hogy Magyarország, a perifériának fel kell zárkóznia Európához, a központhoz. Mindkét esetben a centrum abszolút, és nem relatív helyzete generál jelentségeket.

33 A megemlékezés performatív „itt és most”-jánál „erősebb” lokalizációs eljárás volt a nemzetépítő posztzocialista országokban az újratemetés. Ahogy erre Verdery (1999) felhívja a figyelmet, a halottak birodalmának szimbolikus rekonfigurációja az élők közösségét is újrakonstruálja. Jó példa erre, amikor a haza területét a nemzet tagjainak sírjai jelölik ki („Szerbia ott található, ahol szerb sírok vannak” – Vuk Draškovic), ill. a halottak „hazáhozatala”, „végső nyughelye helyezése”. A „mieink”, a „fiaink” újratemetése a „mi hazánkká” szenteli azt a földet, ahová a testeket (újra)temetik.

Köztársasági elnöki és miniszterelnöki beszédek

- G. Á. 1990a: Göncz Árpád köztársasági elnök 1990-es székesfehérvári beszéde.
- G. Á. 1990b: Göncz Árpád köztársasági elnök 1990-es ópusztaszeri beszéde.
- G. Á. 1992: Göncz Árpád köztársasági elnök „el nem mondott beszéde” (megjelent a *Magyar Nemzetben*). In Göncz 1998: 107–110. (1992. október 23-án Göncz Árpádot a Kossuth téren fűtyüléssel és bekiabálásokkal megakadályozták beszéde elmondásában.)
- G. Á. 1993: Göncz Árpád köztársasági elnök 1993-as beszéde. In Göncz 1998: 120–128.
- G. Á. 1995: Göncz Árpád köztársasági elnök 1995-ös beszéde. In Göncz 1998: 141–146.
- G. Á. 1997: Göncz Árpád köztársasági elnök 1997-es beszéde. In Göncz 1998: 161–166.
- M. F. 2001: Mádl Ferenc köztársasági elnök 2001-es beszéde. In *A Köztársasági Elnöki Hivatal évkönyve 2000/2001*: 203–205. Elérhető az interneten: <http://www.keh.hu/data/10149745878fejezet.pdf> (2006. 11. 30.).
- M. F. 2002: Mádl Ferenc köztársasági elnök 2002-es beszéde. In *A Köztársasági Elnöki Hivatal évkönyve 2002*: 208–209. Elérhető az interneten: <http://www.keh.hu/data/10541174637-2002-EK-77-302-beszedekek.pdf> (2006. 11. 30.).
- M. F. 2004: Mádl Ferenc köztársasági elnök 2004-es beszéde. Elérhető az interneten: http://www.keh.hu/keh/elodok/madl_ferenc/beszedekek/20040816tallin_finnugor_vilagkongresszus.html (2006. 11. 30.).
- S. L. 2005: Sólyom László köztársasági elnök 2005-ös beszéde. Elérhető az interneten: http://www.keh.hu/keh/beszedekek/20050820solyom_laszlo_koztarsasagi_elnok_unnepi.html (2006. 11. 30.).
- A. J. 1992: Antall József miniszterelnök 1992-es beszéde. In Antall 1994: 268–274.
- A. J. 1993: Antall József miniszterelnök 1993-as beszéde.
- H. GY. 1996a: Horn Gyula miniszterelnök 1996. augusztus 18-i beszéde.
- H. GY. 1996b: Horn Gyula miniszterelnök 1996. augusztus 19-i beszéde.
- H. GY. 1997: Horn Gyula miniszterelnök 1997-es beszéde.³⁴
- O. V. 1999: Orbán Viktor miniszterelnök 1999-es beszéde. Elérhető az interneten: <http://www.orbanviktor.hu/content.php?aktmenu=bmenu1&news=406> (2006. 11. 30.).
- O. V. 2000: Orbán Viktor miniszterelnök 2000-es beszéde. Elérhető az interneten: <http://orbanviktor.hu/content.php?aktmenu=bmenu1&news=266> (2006. 11. 30.).
- O. V. 2001: Orbán Viktor miniszterelnök 2001-es beszéde. Elérhető az interneten: <http://orbanviktor.hu/content.php?aktmenu=bmenu1&news=61> (2006. 11. 30.).
- M. P. 2002: Medgyessy Péter miniszterelnök 2002-es beszéde. Elérhető az interneten: <http://medgyessy.hu/archivum/archivum9631.html?hir=658> (2006. 11. 30.).
- M. P. 2003: Medgyessy Péter miniszterelnök 2003-as beszéde. Elérhető az interneten: <http://medgyessy.hu/archivum/archivumdde1.html?hir=159> (2006. 11. 30.).

Ha külön nem jeleztük, a beszédek augusztus 20. alkalmából hangzottak el.

Hivatkozott irodalom

- Anderson, Benedict (1983): *Imagined Communities*. London: Verso. Magyarul (2006): *Elképzeltek közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. Atelier füzetek 8. Budapest: L'Harmattan–Atelier.
- Antall József (1994): *Modell és valóság*. Budapest: Atheneum.
- Appadurai, Arjun (1996): *Modernity at Large*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Appadurai, Arjun (2001): A lokalitás teremtése. In *REGIO* 3: 3–32.
- Bauman, Zygmunt (2002 [1998]): *Globalizáció: A társadalmi következmények*. Kaposvár: Szukits.
- Billig, Michael (1995): *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Connerton, Paul (1989): *How Societies Remember?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Foucault, Michel (2004): *Sécurité, territoire, population: Cours au Collège de France. 1977–1978*. Párizs: Gallimard/Seuil.

³⁴ Horn Gyula beszédeinek szövegeit a Magyar Szocialista Párt bocsátotta rendelkezésemre, amit ezúton is köszönök (Z. M.).

- Gal, Susan (2000): Bartók Béla temetése: Európa-kép a magyar politikai retorikában. In *Szövegváltozatok a politikára: Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus*. Szabó Márton, Kiss Balázs és Boda Zsolt (szerk.). Budapest: Universitas–Nemzeti Tankönyvkiadó, 259–286.
- Gergen, Kenneth J. és Mary M. Gergen (2001): A narratívumok és az én mint viszonyrendszer. In *Narratívák 5. Narratív Pszichológia*. László János és Thomka Beáta (szerk.). Budapest: Kijárat, 77–121.
- Giddens, Anthony (1991): 'Living in the World': Dilemmas of the Self. In *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford, CA: Stanford University Press, 187–201.
- Göncz Árpád (1998): *Sodrásban: Válogatott beszédek*. Makai Tóth Mária (vál. és összeáll.). Márvány Judit (szerk.). Budapest: Európa.
- Halbwachs, Maurice (1992): The Social Frameworks of Memory. In *On Collective Memory*. Lewis A. Coser (szerk.). Chicago: University of Chicago Press, 37–193.
- Hobsbawm, Eric J. (1983): Introduction: Inventing Traditions. In *The Invention of Tradition*. Eric J. Hobsbawm és Terence Ranger (szerk.). Cambridge University Press, 1–14.
- Huyssen, Andreas (2000): Present Pasts: Media, Politics, Amnesia. In *Public Culture* 12(1): 21–38.
- Löfgren, Orvar (2001): The Nation as Home or Motel? Metaphors and Media of Belonging. In *Sociologisk Årsbok/Yearbook of Sociology* 1: 1–34.
- Malkki, Liisa (1992): National Geographic: The Rooting of Peoples and the Territorialization of National Identity among Scholars and Refugees. In *Cultural Anthropology* 7 (1): 24–44. Mitchell, W. J. T. (2000): Holy Landscape: Israel, Palestine, and the American Wilderness. In *Critical Inquiry* 26 (Winter): 193–223. Magyarul: Nemzeti földrajz: A népek gyökerei és a nemzeti identitás territorializálása a tudományos irodalomban és a menekültek között. In *Replika* 56–57: 61–80.
- Morley, David (2000): *Home Territories: Media, Mobility and Identity*. London: Routledge.
- Morley, David (2001): Belongings: Place, Space and Identity in a Mediated World. In *European Journal of Cultural Studies* 4 (4): 425–448.
- Némedi Dénes (2000): Nemzet, Európa, NATO: Az államfői beszédek elemzése 1991–1997. In *Jel-Kép* 3: 63–85.
- Niedermüller Péter (2000): A nacionalizmus kulturális logikája a posztoszocializmusban. In *Századvég* 16: 91–109.
- Said, Edward W. (2000a): Invention, Memory, and Place. In *Critical Inquiry* 26 (Winter): 175–192.
- Said, Edward W. (2000b [1978]): *Orientalizmus*. Budapest: Európa.
- Shapiro, Michael J. (1999): Triumphant Geographies. In: *Spaces of Culture*. Mike Featherstone és Scott Lash (szerk.). London: Sage, 159–174. Magyarul: Győzedelmi földrajzok. In *Replika* 56–57: 45–60.
- Verdery, Katherine (1999): *The Political Life of Dead Bodies: Reburial and Postsocialist Change*. New York: Columbia University Press.
- Zombory Máté (2004): A bűnös nemzet és Európa: A bűn reprezentációja az ünnepi diskurzusban. In *Jel-Kép* 3: 47–59.
- Zombory Máté (2006): Önmuzealizáció és etnikai hovatartozás. Az etnikai identitás performativitása a kényszer-migráció kontextusában. In *REGIO* 4: 51–95.

A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR SZOCIOLÓGIAI GYŰJTEMÉNYÉNEK INTERNETEN ELÉRHETŐ ADATBÁZISAI

Sociological Abstracts with Proquest fulltext, Social Services Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ERIC

A CSA online szolgáltatása keretében négy fontos társadalomtudományi adatbázis áll olvasóink rendelkezésére.

**Az adatbázisok hivatkozásainak nagy része teljes szöveggel is elérhető!
Az adatbázisokat beiratkozott olvasóink interneten közvetlenül is elérhetik!**

**Regisztráltassa magát a FSZEK Központi könyvtárában! Budapest, Szabó Ervin tér 1.
Beiratkozási tudnivalók a honlapon: www.fszek.hu**

SOCIOLOGICAL ABSTRACTS with PROQUEST FULLTEXT

A Sociological Abstracts a legnagyobb nemzetközi szociológiai adatbázis. 1952-től máig 680.000 tétel tartalmaz. 2007-től anyaga a Proquest fulltextes tartalomszolgáltatása révén kiegészül 140 szociológiai folyóirat 128.000 cikkének teljes szövegével. Ezek között több olyan folyóirat van, amely az EBSCO fulltextes szolgáltatásával sem érhető el. Az EBSCO fulltext szolgáltatása a CSA-adatbázisok használatokor közvetlenül is elérhető az EBSCO-t előfizető helyeken.

SOCIAL SERVICES ABSTRACTS

1980 óta a Sociological Abstracts-et egészíti ki a szociális munka, humán szolgáltatások, szociálpolitika, jóléti politika és közösségfejlesztés nemzetközi irodalmával. Csaknem 1.500 folyóiratot indexel, több mint 100.000 rekordot tartalmaz.

INTERNATIONAL BIBLIOGRAPHY OF THE SOCIAL SCIENCES

Az IBSS a társadalomtudományok egyik jelentős interdiszciplináris bibliográfiai forrása. 1951-től több mint kétfélmillió bibliográfiai tételt tartalmaz. Nemzetközi lefedettségét tekintve egyedülálló az adatbázisok között: több mint 100 ország ill. nyelv szakirodalmi anyagát tárja fel. Évente több mint 7.000 könyv és 2.700 folyóirat feldolgozása alapján készül. A kurrens folyóiratok feléhez tartalmi kivonat is tartozik. Az UNESCO égisze alatt megjelenő bibliográfia szerkesztősége 1989-től a London School of Economics and Political Science.

ERIC – Educational Resources Information Center

Az adatbázis az oktatással kapcsolatos szakirodalom legszélesebb körű forrása. 1966-tól 1.200.000 tételt tartalmaz.

**A magyar szociológiai irodalom internetes adatbázisa 1970–2006
A <http://www.fszek.hu/adatbazisok> webcímen regisztráció nélkül elérhető!**

A FSZEK Szociológiai gyűjteménye által szerkesztett adatbázis a magyar szociológiai szakirodalom több mint 30 évét reprezentálja, csaknem 130.000 bibliográfiai tételt tartalmaz. Folyóiratcikkek, cikksorozatok, monográfiák, tanulmánykötetek analitikus leírását adja a szociológia és határtudományai köréből. Az adatbázis nemcsak a magyarországi, hanem a külföldön megjelenő magyar vonatkozású irodalmat is tartalmazza. Az adatbázist évente négy alkalommal frissítjük. Angol keresőfelülete a nemzetközi érdeklődést is kielégíti.

**A FSZEK Központi könyvtárában helyben hozzáférhető
online társadalomtudományi adatbázisok**

Web of Science – Social Sciences Citation Index és Social SciSearch

Ez a társadalomtudományi index 50 tudományágban több mint 1.700 folyóirat tanulmányainak adatait tartalmazza 1956-ig visszamenőleg. Hetente 2.900 új tétellel és 60.000 új idézettel bővül.

EBSCO – Academic Search Premier

Multidiszciplináris, de alapvetően társadalomtudományi profilú teljes szövegű adatbázis, 8.000 folyóirat cikkeinek referátumait és indexeit tartalmazza, ezek fele teljes szöveggel hozzáférhető.